LA REVISTA DE L'ATENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR - IV ÈPOCA - MARÇ 2016 - NÚM. 40

ENCICLOPÈDIC 40

Edició
Ateneu Enciclopèdic Popular
Centre de Documentació Històric Social
Disseny: P. M. S.
Il·lustració de la portada: *La Revista Blanca* (1935)
Correccions dels textos: P. M. G.
Impressió: El Taller (*fotocopies@riseup.net*)

Contactes
Pg. Sant Joan 26, 1r 1a 08010 Barcelona
Ap. Corr. 22212 08080 Barcelona
Telèfon 932650581
www.ateneuenciclopedicpopular.org
e-mail ateneuenciclopedic@gmail.com

SUMARI

Del poema de la contraportada:

Des de fa ja cinc anys a Bor, un poblet de la Cerdanya sota el Cadí, jeuen les despulles d'en Oriol Solé, mort a l'edat de 28 anys per les bales (*dum-dum*) assessines, quan fugia, amb altres companys de captiveri, de la presó de Segòvia, on havia estat traslladat des de «La Model» de Barcelona. Avui encara el recordem.

Publicat a la revista El Vaixell Blanc,
de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, núm. 5, maig de 1981.

D.L.: B-1790-84

Editorial

Ara fa un any, poc més o menys, que va sortir l'últim dels números de la revista *Enciclopèdic*. Des de llavors, hem intentat sortir de l'apatia en què s'ha instal·lat la nostra dinàmica d'actuació. En certs aspectes sembla que tot és igual. «Ja s'ha fet, ja se sap!» Pel que poc al·licient semblen tenir alguns dels nostres amics ateneistes, que ja van de tornada.

Costa molt tornar a il·lusionar, sembla que tot està donat, però observem que el món gira i gira, per la qual cosa entenem que noves relacions han de donar noves inèrcies. Com a entitat, associació, ateneu, tot està per fer, així que cal refer la motxilla i il·lusionar de nou.

El repte que es va marcar el Centre de Documentació Històric Social i, més tard, l'Ateneu Enciclopèdic és un repte perllongat en el temps, que porta el seu desgast, però precisament en el relleu generacional hi ha el «quid de la qüestió». Toca un altre relleu, com nosaltres el vam fer.

Però, ara, centrem-nos en la quotidianitat de l'entitat. La documentació què, d'una manera o altra, s'ha recollit i la càrrega emocional que alguns d'aquests documents suporta —recordant aquells companys que ens van precedir i ja no hi són— ens han de donar la força suficient per seguir insistint en el fet que el patrimoni arrabassat per un ajuntament feixista el 1939 ha d'ésser retornat per un ajuntament sensible i amb clara vocació democràtica i amb connotacions de caràcter social.

No podem continuar al pis actual encara que sigui de l'Eixample barcelonès i hem de créixer com a entitat, com ateneu, en tots els aspectes. I per això necessitem un primer pas que és el reconeixement de les institucions catalanes, Ajuntament i Generalitat, en un percentatge quantitatiu i material d'acord amb el greuge sofert no només en l'etapa feixista, sinó també en l'etapa anomenada «democràtica» de la transició.

Mentre esperem aquest moment màgic del retorn a una certa normalitat social, que ja no pot trigar a donar els seus primers fruits cap a una transacció, podem aprofitar el temps i fer un repàs de què s'ha investigat aquests dies de l'any que acaba, a la Biblioteca-Hemeroteca-Arxiu.

En general, no tothom que passa pel nostre ateneu per consultar deixa constància en el llibre de visites, però sí que recordem diversos treballs d'investigació que han tocat els temes d'Ada Martí; Lola Ferrer; Eliseo Reclús en la seva etapa del diari de Ferrer i Guàrdia, *La Vaga General*, de principis de segle xx, on el geògraf participà amb diversos treballs; la Barcelona obrera; l'AIT també ha tingut el seu seguiment, o la premsa de l'exili que, sobretot en la seva primera etapa, és més interessant del que sembla o es pren en consideració per alguns historiadors oficialistes. També han vingut persones per l'ateneu a la recerca de documents o alguna pista de les seves persones més estimades, avis, germans, pares, etc. que van passar pel moviment llibertari i la família amb prou feines té notícia d'això; entre ells, familiars de José Gardeñas, que desconeixien pràcticament tot de l'ésser estimat —nosaltres aquell dia no vam poder recollir cap referència de la néta o familiar que es va acostar fins a l'ateneu i d'alguna manera ens agradaria reprendre el contacte—. La majoria de les visites corresponen a persones de l'entorn, però també hem de destacar que hi ha excepcions i així ens ha visitat també gent dels Estats Units, professors de Bristol o de Mèxic DF, de Suècia i del Japó, tots ells interessats per algun aspecte de l'anarquisme.

Aquest any no podrem calcular les entrades i visites que ha tingut la pàgina web i cadascun dels seus apartats, com vam fer l'any passat —amb el càlcul dels documents, fotografies, etc.—. Tot és perquè fa més de dos mesos que estem sense pàgina web, és a dir, funciona a mig gas, de manera que pràcticament podem considerar que ja no funciona. Mentrestant, esperem que tiri endavant una nova pàgina que ens faciliti un major i millor dinamisme, i, per descomptat, que aquesta arribi a il·lusionar.

De totes maneres, cal dir que hem continuat escanejant fotografies a la vella pàgina web. Vam arribar a presentar més de 1800 imatges, tot i que avui dia ja el fitxer supera amb escreix

les dues mil entrades; una part important d'elles són originals i altres reproduccions obtingudes a partir de documents, com ara revistes, fullets, etc., que considerem d'interès i poc conegudes. També, i gràcies al conveni que tenim amb la Universitat Autònoma de Barcelona, un estudiant en pràctiques, de la facultat de Ciències Polítiques, ens aporta una extraordinària tasca, escanejant documents importants. Així, disposem ja de més de dos-cents documents, majoritàriament fullets de difícil localització, de 32 a 62 pàgines, que són una bona representació de la documentació que pot trobar l'usuari a l'ateneu.

També cal destacar que aquest any s'han començat a digitalitzar diversos esdeveniments registrats en casset dels anys setanta i vuitanta. Persones del col·lectiu Ovni i de La Base del Poble Sec estan digitalitzant una sèrie de documents, conferències majoritàriament, que teníem guardats en suport *U-matic* i que esperem arribi el moment en què tinguin la seva utilitat.

Si l'any passat TV3 passà per l'Ateneu per realitzar un programa de *300* dedicat a la presó Model de Barcelona i es va fer ressò de les Cartes de Presó de Carles Bort; enguany també han passat per l'Ateneu els de TV3, per fer un programa de *Valor afegit* sobre la vaga de lloguers, que al final no van tractar del tot com ens hauria agradat veure-ho. També cal destacar que el Canal Art francès va estar per Barcelona i a l'ateneu, on van gravar un programa dedicat a Frederica Montseny i suposem que van recollir prou material per a d'altres temàtics en el futur. També es van acostar fins aquí unes alumnes de la Universitat Pompeu Fabra per realitzar un documental dedicat a l'Ateneu Enciclopèdic Popular i a la seva problemàtica històrica i actual. Per finalitzar, també va apropar-se a nosaltres un curiós documentalista navarrès, per tirar endavant un ambiciós projecte amb el seu *El temps de les cireres*, que aviat serà objecte de debat en molts llocs d'Espanya i on faci falta.

Per acabar, recordar que la companyia Isabel Pérez, de l'ateneu, tira endavant una laboriosa investigació sobre els ateneistes de l'etapa històrica, és a dir, dels anys 1902-1939, feina de molta paciència en què, dia a dia, es van incorporant noms que fins llavors eren anònims i que deixen de ser-ho, almenys per a nosaltres, els seus continuadors. Per la resta, esperem que aquest any 2016 puguem seguir obrint el local social i que sigui un any que consolidi el projecte i que aquest il·lusioni a bona part de les persones del nostre entorn. Amb la publicació de la revista, les jornades sobre la transició-transacció i, sobretot, amb un nou local i tot el que comportarà.

I, naturalment, agrair a totes aquelles persones que van participar el 26 de gener de 2015 en l'acte que va tenir lloc davant de la seu del districte, a la plaça de Bonsuccés; a aquells que ho van organitzar i, per descomptat, també a tots els que des de la distància ens van enviar en diversos suports la seva solidaritat amb l'Ateneu Enciclopèdic.

Manel de Sucre i Cortiella

L'ATENEISME DEL SEGLE XXI

Quan vam retornar, als anys 70 del segle passat, i l'ateneisme aflorava novament pels barris de Barcelona, aquells que portaven la il·lusió dins del cos podien visualitzar algunes pintades pels carrers de la ciutat que deien *¡Abuelo, ya estamos aquí!* Eren els primers ateneistes de la transició, encara sense lloc físic per constituir un ateneu; allò que es deia *colectivo libertario* i que, a corre-cuita, amb el macuto en bandolera, recorria tots els indrets de la ciutat, cercant forçar la maquinària de la vida per gaudir-la amb intensitat.

Era aquella efervescència de la cultura *underground* que, a última hora dels anys setanta, es canalitzà dins el moviment llibertari militant i organitzat; la seva cultura que lentament s'omplí de reivindicacions d'espais de llibertat comuns, col·lectius i socialitzats, i participació en les estructures veïnals que fessin més directa la inclusió de tots, fins i tot dels no llibertaris.

Malgrat tot, la realitat ens va portar, sempre a poc a poc, a la soledat del militant, ja que pel camí vam anar perdent pistonada. Probablement, per aquells que sempre ens van mirar de reüll eren més atraients altres propostes polítiques i, sobretot, menys perilloses. Com deia l'Ovidi, «plantar cara a la vida» és quelcom que en el nostre entorn no sempre s'accepta; els reptes sempre són perillosos i voler canviar el món és massa agosarat... i, generalment, sempre acaba passant al revés.

Mentrestant, els polítics del sistema, soterradament, es van dedicar a destruir el teixit social dels barris en dues direccions.

La primera: donant a tots els activistes veïnals un càrrec, bé a la nova Administració o bé al partit de torn, amb un sou per passar amb dignitat i, en molts casos, lliurant la clau de la caixa de cabals, per poder viure amb comoditat deixant de banda, naturalment, tot activisme. Això va passar, sobretot, al principi dels vuitanta, amb la consolidació de la transició.

> *Allò que es deia «colectivo libertario» a corre-cuita, amb el macuto en bandolera, recorria tots els indrets de la ciutat, cercant forçar la maquinària de la vida per gaudir-la amb intensitat.*

Segona: construint els temples de la cultura social domesticada a cada un dels barris de la ciutat de Barcelona, model exportable després a la resta d'Espanya i, per descomptat, de Catalunya: els centres cívics, la cultura domesticada i dirigida.

Així, a poc a poc i a mesura que la política guanyava terreny al discurs i l'acció social, els ateneus llibertaris —que a penes tenien recursos econòmics— i les il·lusions per canviar alguna cosa minvaven, anaven desapareixent, alhora que la llibertat d'expressió i els al·licients per socialitzar les nostres vides culturalment anaven minvant.

En aquest espai, en una mena d'oasi, primer el Centre de Documentació Històric Social i després l'Ateneu Enciclopèdic es van fer forts i s'enrocaren com en una partida d'escacs.

I l'ateneu pogué resistir l'empenta de la nova política que, de mica en mica, ens anava deixant de banda. Fins que a la Casa de la Caritat, on estava instal·lat l'Ateneu Enciclopèdic Popular/CDHS van desembarcar milions de pessetes, primer, i després milions d'euros, amb què s'inundà la cultura burgesa de l'aparador i l'elit. Amb aquest CCCB que ja, a les seves més altes instàn-

cies, proclamava a tota veu que l'ateneisme formava part del passat i que millor era escoltar les veus de la cultura de dalt, aquella dirigida i manipulada pels grans i magnificats esdeveniments.

Potser calia tirar-se del balcó, suïcidar-se; tot havia estat en va, no calia tant d'esforç si «amb calés» s'arreglava tot; la cultura passava a gaudir d'espais gegantins amb parets gelades i continguts dispersos; aquesta era la cultura proposada, que encara avui està en voga als espais dirigits i recolzats per uns quants agents culturals que intenten viure de les subvencions que afavoreix l'amiguisme.

Però la resta, al carrer. Aquests «animalots» que en diuen humans, alguns d'aquells que caminen pels nostres indrets, necessiten igualment llocs de trobada autogestionats i sobretot la possibilitat de socialitzar les seves (nostres) vides. Perquè, en definitiva, com espècie, necessitem conviure i la socialització dels nostres actes culturals és un dels camins a explorar.

Amb aquest CCCB que ja, a les seves més altes instàncies, proclamava a tota veu que l'ateneisme formava part del passat i que millor era escoltar les veus de la cultura de dalt, aquella dirigida i manipulada pels grans i magnificats esdeveniments.

Les noves generacions han de saber que l'AEP/CDHS és l'única entitat del moviment llibertari —fora de la CNT— que resisteix el pas del temps, avui, una quarantena d'anys després d'haver començat a caminar, primer amb les sigles de CDHS i, més tard, amb la propulsió o recuperació de l'Ateneu Enciclopèdic, com així ho reclamaren, en aquell moment, antics socis de l'etapa històrica. Amb molts, moltíssims entrebancs, hem arribat fins avui, quasi, quasi a les palpentes, però amb ganes de renovar les il·lusions d'aquestes noves generacions que tenen el dret definitiu de continuar i aprofitar el patrimoni que avui tenen a l'abast. Ens agradaria que fessin seu el deure d'apropar-se i entendre que el natural és apropiar-se d'allò que els pertany. L'Ateneu Enciclopèdic, igual que el CDHS, ha de formar part de les seves vides, com un dret adquirit simplement pel fet de ser corresponsables i, una vegada conquerit del tot, decidir el què. Si cal, i si es considera, potser canviar el nom? Que es canviï! Les estructures, el dinamisme i qualsevol iniciativa necessària per al moment actual. És a dir, l'Ateneu Enciclopèdic és el llegat que des del segle XX s'ofereix als moviments socials del segle XXI.

No es pot deixar escapar el tren de reivindicar tot allò que ens correspon com a classe social d'ahir, d'avui i del demà.

Abans d'arriscar-nos a ser injustos, preferim un possible desordre, esperem momentani (o no). Però, avui en dia, som conscients que això mateix és la nostra força i gràcies a ella podem estar a prop de, finalment, guanyar una batalla. No obstant això, som conscients que aquesta està per guanyar i, per aquest motiu, cal més implicació de molta més gent i no esperar les bondats dels càrrecs polítics de torn que, quan ens adonem, han passat fulla i torna a començar!

Qui sap què? Perquè altres benvinguts se'n fotin de tu? Cal treballar en un ateneisme intergeneracional, perquè el model agafi força, la força del segle XXI i XXII si cal.

Manel Aisa Pàmpols

ATENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR:

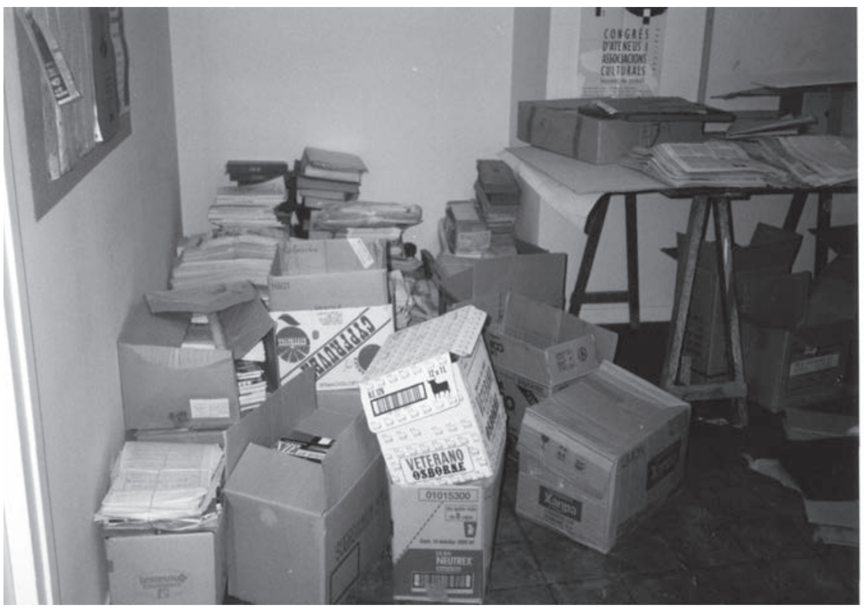
La recerca del mètode necessari per a l'emancipació

Conec l'Ateneu Enciclopèdic Popular des de fa molts anys. Ja l'havia visitat i consultat quan es trobava al carrer de Montalegre. La importància d'aquest centre és incalculable pel volum d'escrits i la qualitat dels materials sobre la història dels homes i dones de la classe treballadora d'aquí Catalunya. En un món de canvis accelerats i continus, i després de més de 110 anys d'existència es replanteja la seva funció i el seu futur.

Què ens aporta l'AEP?

Els fons de l'AEP no es tracta tan sols d'una immensa col·lecció de periòdics, cartells, escrits incunables, llibres i objectes del moviment obrer a Catalunya; de la memòria històrica dels homes i dones que arran de posar en pràctica les seves idees han contribuït a transformar el món i han fet possible els avenços socials, polítics, culturals i econòmics. És el llegat de la vida quotidiana i de les reivindicacions dels nostres avantpassats i avis, que van ser capaços de posar en pràctica allò que la majoria d'historiadors, sociòlegs, científics socials, polítics i els grups de poder neguen i ens volen fer creure: la possibilitat de viure i posar en pràctica la utopia, és a dir, el somni d'una altra forma d'organització del treball i la vida quotidiana. Aquesta Utopia la posaren en pràctica durant l'any 1936 en una Barcelona en plena revolució.

Són poques les experiències d'aquest tipus d'acció col·lectiva en la història del moviment obrer mundial. Durant aquell estiu de 1936, els treballadors i treballadores antiautoritaris i anarquistes van ser capaços d'organitzar la producció, la gestió i la distribució de productes, els serveis i els transports de forma autogestionada, a un país i a una Catalunya assetjada per les tropes feixistes i, internament, pels interessos externs comandats per Stalin. El llegat d'aquesta experiència històrica ha estat reflectit a innumerables estudis i publicacions d'arreu del món i pels mateixos participants. Escrits de García Oliver, Ricardo Sanz, Cipriano Mera, Joan Peiró o Víctor Alba, entre molts altres, ens mostren aquests fets i els possibles camins i mètodes que van utilitzar.

34 caixes amb documentació recent arribada a l'AEP

En el temps d'internet i les xarxes digitals, què pot aportar aquest llegat per les futures generacions?

Tanmateix, en una mirada acurada, no es tracta tan sols de garantir la salvaguarda de tot aquest llegat històric, sinó que cal estar atents als missatges importants i claus sobre el pensament, la consciència, la forma d'autoorganització, l'emancipació individual i col·lectiva que ens transmet. Cal desxifrar-los per entendre el present i construir i pensar el futur. Però el més important no són aquests aspectes, sinó que aquest llegat ens transmet el MÈTODE NECESSARI PER A L'EMANCIPACIÓ.

Una part dels documents de l'Ateneu representa la pràctica del mètode dialèctic materialista, àmpliament assimilat pel moviment obrer. Es tracta d'analitzar què s'entén per realitat, a partir de la confrontació tesi-antítesi — o contradicció o negació de la tesi — i síntesi. El resultat és la síntesi amb què s'inicia de nou el cicle. La dialèctica està formada per una sèrie de lleis: «Tot es relaciona» o «Tot es transforma» i que cap fenomen de la naturalesa pot ser comprès si s'aborda de forma aïllada. Engels ho complementà amb la tesi: «Certs graus de canvi quantitatiu, produeixen sobtadament una conversió qualitativa». La pràctica i la manipulació d'aquestes tesis representen els escrits de Joan Comorera o Rafael Vidiella, que es distingiren pel sectarisme i intolerància davant del moviment obrer anarcosindicalista de la CNT. Aquesta postura justificà persecucions, exclusió i oblits de pràctiques que no encaixaven amb la necessària «conversió qualitativa» materialista, tant a la dècada de 1930, com a la segona dècada del segle XXI.

L'altra part dels documents mostren les experiències llibertàries.

Quin és el mètode de l'anarcosindicalisme i del moviment llibertari?

Ferrer i Guàrdia ens descriu la metodologia del lliurepensament: amb la substitució de l'estudi dogmàtic pel raonament de les ciències naturals, del valor individual pel fet de ser útil a la societat i a la col·lectivitat, i amb la raó com a praxi i mètode de pensament. L'anarcosindicalisme mitjançant teòrics i activistes com José Parats, Joan Peiró o Abel Paz ens mostra una manera de fer, a partir d'un mètode.

Tanmateix, l'anarquisme metodològic comprèn dues dimensions. D'una banda una metodològica i epistemològica, i d'altra, l'ètica-política. Mentre que la primera defensa la inexistència de regles fixes i universals per a la construcció del pensament científic, la segona es postula contra els conceptes universals que poden esdevenir totalitaris i excloents.

Quin és el mètode que ens pot guiar en el futur?

Diferents punts de vista i corrents convergeixen. L'anomenat «postanarquisme» tracta d'una multiplicitat de teories polítiques radicals articulades entorn del pensament postestructuralista, el postmodernisme, el postcolonialisme, el postfeminisme i nous corrents del marxisme. Es caracteritza per l'antiautoritarisme. *Post-* no significa «després de», sinó que significa una ruptura amb els marcs teòrics tradicionals i les teories anarquistes clàssiques, amb l'objectiu de superar el situacionisme del Maig del 68, i la nova Autonomia de les dècades posteriors. Incorpora conceptes i relacions discursives que analitzen el desig i el poder, la desnaturalització del cos i la sexualitat, la metodologia i perspectiva de la genealogia, i la desconstrucció de les oposicions binàries hegemòniques de la filosofia occidental i dels rols de gènere a través del feminisme. La teoria és vista com una caixa d'eines, com alguns científics socials i filòsofs ja han indicat.

Significa desenvolupar el moviment en la nostra ment, en un sentit simbòlic, que ens permeti transformar les idees en accions i projectes. Aquestes són les línies en què podria orientar-se l'Ateneu Enciclopèdic Popular en els pròxims anys.

Josep Pont Vidal

L'AEP del segle XXI

Provoca cert vertigen parlar d'una institució com l'Ateneu Enciclopèdic Popular, quan es tenen algunes nocions de la seva història. Confereix gran responsabilitat ésser fidel a una herència col·lectiva, tot fent honor als homes i dones que ens precediren, i l'obligació de preservar-la i millorar-la per a les noves generacions. I això no és fàcil, perquè cal ser innovador mentre que no podem menystenir la tradició.

Perquè efectivament, estem parlant d'una de les institucions més transcendents, no només de la ciutat de Barcelona o de la nació catalana, sinó, i molt fonamentalment, del conjunt de la classe treballadora. La tradició de l'AEP indica que es tracta d'un Ateneu, «de» i «per» les classes populars, i «per a» el conjunt social que l'envolta i més enllà, amb vocació universal i inspiració per la justícia social, amb la responsabilitat d'estendre —i inundar— d'alta cultura un entorn que va més enllà del barri, la ciutat i la nació. Encara que això no ho pugui recollir cap estatut organitzatiu, l'AEP serveix per procedir a una igualació per la part de dalt: cremar els vagons de tercera i fer viatjar tothom en primera classe.

Quan parlem de tradició, això es tradueix en allò que l'AEP ha tractat de fer en aquesta segona etapa iniciada a la fi de l'hivern franquista: preservar la memòria, recuperar, reconstruir i millorar el patrimoni material i documental de la institució primigènia; ésser fidels a la idea d'autogestió organitzativa; esdevenir un pol d'atracció i difusió de la cultura; mantenir un esperit col·laboratiu, un pol d'irradiació literari, històric, filosòfic, humanístic, i un espai de trobada, un indret on tothom pugui sentir-se a gust des d'una sociabilitat horitzontal, estímul individual i cooperatiu. En aquest sentit, des de la meva relació amb la institució des de finals dels noranta, crec que l'AEP del segle xx ha exercit aquesta tasca amb un esforç i entusiasme encomiables, i més tenint en compte les difícils circumstàncies en què aquestes tasques s'han hagut de fer.

La tradició de l'AEP indica que es tracta d'un Ateneu, «de» i «per» les classes populars, i «per a» el conjunt social que l'envolta i més enllà.

Perquè, efectivament, si parlem del passat recent i el present de l'Ateneu, hauríem de parlar dels diversos bastons a les rodes que han suposat les diverses institucions oficials a la resurrecció, de les cendres franquistes, del vell AEP. Ara que ja disposem de prou perspectiva històrica, i hem constatat que la suposada democràcia constitucional de què galdosament gaudim, l'hauríem de considerar, en termes de Clausewitz, com a la continuació del franquisme per altres mitjans, tot han estat obstacles i esforços per evitar el renaixement de qui ha estat un dels grans ateneus europeus d'abans de la guerra. Ara ja sabem que la democràcia descafeïnada de 1977 no ha estat altra cosa que una «Segona Restauració» en què l'autoritat sent gran pànic per l'autonomia social, per la capacitat d'una institució independent autogestionada, per la gent mínimament organitzada dedicada a recuperar la memòria i a fer cultura al marge de qualsevol control. En aquest sentit, l'Ateneu va ser, continua essent (i és obligat que hi continuï així), un espai de

dissidència i agitació, una font de subversió al marge de qualsevol poder, més enllà del poder de la gent normal. Ara que ja disposem de prou perspectiva històrica, podem entendre la mena de dificultats a les quals s'ha sotmès el nostre AEP, molt especialment a l'hora d'abordar el retorn patrimonial, i d'impedir deliberadament el gaudi d'un local equivalent al que va ésser arrabassat per la força de la dictadura. El poder no és imbècil i sap de la força de la gent que té el vici de pensar i actuar per compte propi. Al cap i a la fi, la política municipal del règim actual es va fonamentar en la construcció i gestió de centres cívics, l'obsessió pels quals implicava domesticar la cultura dels barris i exercir una certa política clientelar. D'acord amb la prostitució dels poders municipals, aquests han fet entrar polítiques de privatització en la gestió d'aquests espais que han permès corrompre i devaluar el concepte de cultura popular.

Sobre el futur de l'Ateneu, és cert que cal fer front a condicionants importants, especialment el de disposar d'un espai digne i de prou capacitat d'atracció respecte a la comunitat local i global. Personalment, seria partidari d'ocupar la seu d'algun banc o poder fàctic, atès que seria reapropiar-se d'allò que ha estat arrabassat a la ciutadania. Tanmateix, el cert és que la necessitat d'un local prou digne no és prou per fer de l'AEP allò que havia representat en el passat i més enllà. Tot i així, també és cert que la societat catalana i europea del segle XXI han canviat, i sense ésser infidels a les essències del passat, és necessari pensar en clau de futur.

En la meva modesta opinió, i mantenint l'esperit rebel i contestatari, a banda de mantenir les funcions ja descrites, cal que l'AEP del segle XXI faci algunes accions que em semblen necessàries. Coses com la digitalització del seu patrimoni arxivístic —i un accés obert— han de servir per ajudar els investigadors d'arreu. Tanmateix, l'Ateneu no és un magatzem de papers. La seva tasca pedagògica és inherent al seu paper cívic. I jo el concebo com a un espai educatiu d'acord amb els nous paràmetres de la contemporaneïtat. En un moment en què la mercantilització de la universitat —i del proxenetisme que exerceixen les empreses de les institucions educatives— és evident, s'obre una finestra d'oportunitat per tal que l'AEP faci de nova facultat d'humanitats del país: un espai de cultura i educació autogestionada, de compartició de sabers humanístics, el paper que tradicionalment havia estat assignat a les institucions educatives superiors i que té a veure amb el desig de conèixer i compartir. Allò que la historiadora i antropòloga Dolors Marín anomenà «la llibertat per conèixer i el coneixement de la llibertat». Un espai d'autoconstrucció de cultura i sabers. Es tracta, ras i curt, d'aquell projecte que la guerra impedí d'assolir que és la «universitat popular». Una universitat oberta a tothom i on tothom fa d'alumne i professor, perquè en la cultura del segle XXI es dissol la distància entre els antics rols jeràrquics.

Personalment, seria partidari d'ocupar la seu d'algun banc o poder fàctic, atès que seria reapropiar-se d'allò que ha estat arrabassat a la ciutadania.

Com tota universitat popular, això vol dir, al servei del poble, aquesta ha de ser alhora, un laboratori d'idees: un espai de creació d'alternatives globals, fonamentat en la reflexió compartida, en la creació de propostes que abastin tots els camps de coneixement. I, com no pot ser d'una altra manera, un espai de trobada, convivència, sociabilitat i solidaritat entre els diversos grups socials i generacionals. Un espai de formació, autoformació i conformació contra el conformisme i a favor d'aquesta idea de fer un únic vagó de primera classe dirigit allà on els viatgers vulguin anar.

Xavier Díez

SOBRETOT, UNA BONA PERSONA

Ens ha deixat l'Enric Casañas, de la CNT

El passat dissabte 5 de desembre va morir l'Enric Casañas Piera, a l'edat de 96 anys, després d'una llarga i dura malaltia. Els diaris no van parlar-ne. Per a moltes persones, devia ser un perfecte desconegut. Tot i això, estem segurs que la major part d'amics i col·laboradors de l'Ateneu el devien haver tractat o, com a mínim, havien sentit parlar d'ell.

Qui va ser l'Enric Casañas?

L'Enric va venir al món a la Vila de Gràcia, el 1919, en el si d'una família obrera molt implicada en les lluites socials. Ja el seu avi matern, Josep Piera, originari de Badalona, era un republicà federal convençut, que va portar la seva filla Cristina (mare de l'Enric) a la recentment creada Escola Moderna d'aquesta població. De la mà de l'avi federal, l'Enric sentia parlar de Pi i Margall, i de ben petit va compartir sobretaules amb Salvador Seguí, amic inseparable del seu oncle Simó Piera. L'oncle Simó, paleta com son pare, havia estat un dels fundadors de la CNT. En tant que president del Sindicat de la Construcció de l'entitat confederal, va ser també el màxim organitzador de la mítica vaga de La Canadenca, mitjançant la qual els treballadors catalans van guanyar per primer cop la jornada de vuit hores, precisament el mateix any que va néixer l'Enric Casañas.

Malgrat que la família, traslladada feia uns quants anys a Santa Coloma de Gramenet, desitjava que l'Enric continués l'escola, ell amb dotze anys va voler començar a treballar tant sí com no. Va fer les seves primeres provatures en un taller on soldaven estris de perruqueria. Però allà de seguida conegué el pa que s'hi donava, i la situació d'abusos i d'explotació en què vivien els aprenents li ho va fer deixar estar. Després d'un temps treballant de manobre al costat del seu oncle, començà a fer de pintor, professió que l'ocuparia fins passats els vuitanta anys. Ell deia que era un ofici que li agradava, perquè li permetia guanyar-se la vida pel seu compte sense haver de dependre de cap amo.

Aquest afany per la feina no li va impedir mai, però, interessar-se per moltes altres coses. Ben al contrari: en la millor tradició dels «obrers conscients» que llavors tant abundaven al país, particularment dins les files de l'anarcosindicalisme, es va preocupar sempre per formar-se. Per «capacitar-se», com en deien ells. Amb tretze anys ja esgarrapava estones d'on podia per fer cap a la Casa del Poble, on, al mateix temps que aprenia en els cursos nocturns de l'Escola Racionalista amb el mestre Máximo Llorca —pseudònim del valencià Salvador Lluch—, assistia a les conferències que tenien com a ponents Ricardo Sanz, Sebastià Clarà, Gregori Jover, Joan Garcia Oliver o Tomás Cano Ruiz, per citar-ne alguns. De les múltiples activitats que allí s'hi feien —teatre, lectures...— a l'Enric l'apassionà especialment el grup excursionista, afició que va practicar fins al darrer tram de la seva vida.

Així és com Enric Casañas va esdevenir, des de la més incipient adolescència, un actiu militant de les Joventuts Llibertàries a Santa Coloma. Del seu recorregut posterior, i dels múltiples combats que va haver de lliurar al llarg de la vida, tan sols us en podrem parlar breument. Ho farem destacant-ne alguns fragments particulars, a tall de flaixos.

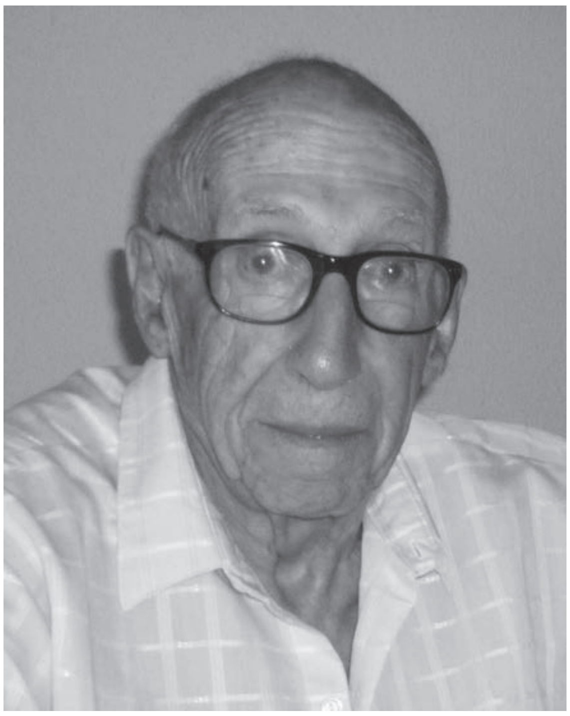
***

Cap al vespre del 6 d'octubre

de 1934, l'Enric i els seus companys, com tanta altra gent, es trobaven a l'expectativa de què passaria. Ell fins i tot va ser a la plaça avui anomenada de Sant Jaume —i que aleshores portava el nom de «plaça de la República»—, escoltant la proclama del President de la Generalitat. Hi havia anat amb alguns amics d'Estat Català que coneixia de la feina. En confirmar-se la desfeta del moviment esperonat per Lluís Companys, grups de la CNT i de les Joventuts Llibertàries —entre els integrants dels quals es trobava el mateix Enric— aprofitaren per a fer-se amb els fusells que els escamots havien llençat a les clavegueres quan fugien, enmig del desgavell d'aquella nit i matinada. Aquestes armes, convenientment amagades, es farien servir dos anys després per combatre als carrers davant dels militars colpistes que s'havien aixecat contra la República.

Abans d'això, però, al nostre amic Enric encara li tocaria conèixer reformatori i presó. A la primavera següent, l'enxampen fent actes de sabotatge durant la vaga de tramvies i és detingut. Primer passa uns quants dies a la Model, però, per la seva condició de menor d'edat (només tenia quinze anys), va a parar finalment a l'Asil Duran del carrer Balmes. Una tètrica institució, dirigida per l'orde religiós de Sant Pere Ad Vincula, que s'encarregava, teòricament, de «rehabilitar» joves delinqüents. En realitat, era un antre terrorífic, on els nanos interns eren sistemàticament apallissats i patien tot tipus de vexacions —incloses les sexuals—. Allí l'Enric va haver de plantar-se com va poder per no caure en mans dels abusadors habituals, tot i ser víctima de brutals pallisses. Al capdavall, va poder sortir d'aquell infern gràcies a l'ajut de l'oncle Simó.

El 19 de juliol de 1936, sota la consigna de les sirenes de les fàbriques, l'Enric i la seva mare van acudir a la caserna de Sant Andreu a aturar als sollevats. Un cop Barcelona quedà en mans de la CNT, van tornar

a Santa Coloma a fer patrulles de controls, però el nostre jove no es sentia útil ni còmode en aquella comesa. De tal forma que el 24 de juliol ja marxava cap al front d'Aragó amb la Columna Sur-Ebro, que tenia Antonio Ortiz al capdavant. L'Enric i l'Ortiz van fer una gran amistat; tant és així que l'Enric, molts anys després, el va acompanyar fins als seus últims dies a la residència de les Llars Mundet on morí.

Quan la columna va arribar a Casp, ja s'hi havia proclamat el comunisme llibertari, com a gran part de l'Aragó. Al front, l'estona es feia molt llarga, i l'Enric, assedegat de revolta i amb l'afany d'acabar amb el feixisme, entrà a formar part del «Grupo Petróleo», juntament amb 36 milicians més, 12 dels quals amics de Santa Coloma, i entre ells el seu inseparable Josep Gatell.

Els enfrontaments amb els comunistes, però, es fan cada vegada més evidents. L'obligada militarització de les milícies provocà que els qui formaven la Columna Ortiz passessin a constituir la 25.ª divisió, que enllaçava amb la 26.ª, antiga Columna Durruti. Amb el pas del temps, es perden posicions i l'Ebre comença a caure. L'Enric queda atrapat a València i aconsegueix salvar-se de l'acarnissada batalla al voltant d'aquell riu gràcies a la sarna que havia agafat.

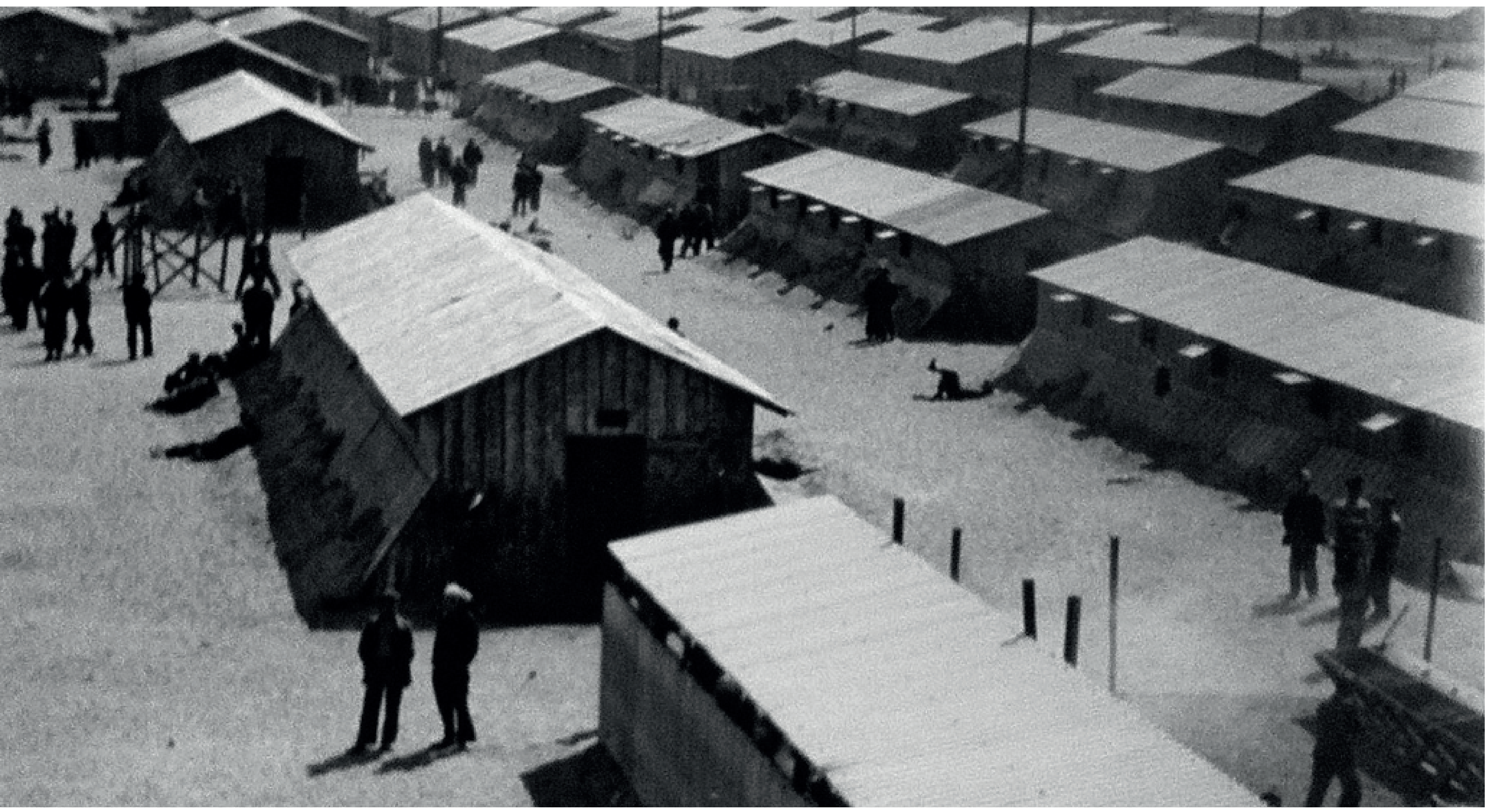
Ja de molt gran, l'Enric explicava les seves experiències al front sense cap problema, però sempre aprofitava per fer la reflexió que, al llarg d'aquell violent conflicte, «els anarquistes vam haver de fer del que no érem». Amb aquestes paraules es referia al fet que uns antimilitaristes com ells van haver d'integrar-se en un exèrcit regular i acceptar estructures de comandament, però també al·ludia al contrast entre el rerefons humanista, pacífic i educatiu que, per a molts com ell, tenia l'anarquisme i les cruels realitats d'una guerra.

Pocs dies abans de la caiguda de Barcelona, aquell noi de dinou anys encara s'embarcà a bord d'un vaixell que volia arribar fins a la capital catalana per reforçar la resistència contra el feixisme. Però just quan eren ben a prop de la ciutat, els arribà l'avís que els franquistes ja havien entrat per la Diagonal, i van haver de seguir rumb fins a Palamós. País amunt, travessà la frontera a peu i va anar a parar a diferents camps francesos, fins a arribar finalment al d'Argelers. Veient que la cosa anava per llarg, els anarquistes del camp es van organitzar i van crear un grup de treball per tal d'arranjar aquell entorn i fer-lo una mica habitable, mitjançant la construcció de barracons. L'Enric n'era un dels integrants. Allí va coincidir amb la Conxa Pérez. Tot i que ella havia estat també a la Columna Ortiz, llavors ells dos no es coneixien personalment: només tindrien ocasió de fer-ho cinquanta anys després a Barcelona.

En sortir d'Argelers, i amb la imminent amenaça nazi, l'envien a una companyia de treball a cavar trinxeres. I després a una obra en un camp d'aviació, contínuament bombardejat pels alemanys. La seva vida no deixa mai d'estar en perill. S'encamina quan pot en direcció a Perpinyà, on, mentre passa gana i fred pels carrers, uns gitanos l'informen que a Elna necessiten gent per treballar la vinya. S'hi està fins que s'acaba la temporada de la verema. Després fa cap a Marsella i visita el consolat de Mèxic, que acollia refugiats en un edifici. Hi retroba el cenetista José Berruezo, alcalde de Santa Coloma durant la guerra i veritable ànima de la Casa del Poble d'aquella localitat. Berruezo és qui li aconsegueix una feina a la zona del Cantal, on treballa de ferrer.

La vida a França, no obstant això, cada vegada se li fa més complicada, i abans no l'agafin els alemanys se'n va cap a Bordeus. Des d'allà, aconsegueix passar a Andorra el 1944, residint a casa del mestre Fèlix Carrasquer. El 13 de juny d'aquell any, el mateix dia en què l'Enric en feia 25, torna clandestinament a Barcelona. Al cap d'un temps, aconsegueix una feina a València i s'hi està tres anys amb documentació falsa, però al final l'enxampen i s'assabenten que havia estat exiliat a França. Això li porta problemes i, abans no es compliquin més les coses, decideix marxar cap a Brasil i deixar enrere l'Espanya franquista, on un home com ell no se sent gens ni mica a gust.

Primer va a Rio de Janeiro. S'hi queda tres anys i, en aquella ciutat, després d'algunes penalitats —malària inclosa—, reprèn la seva feina de pintor. Finalment, però, s'instal·la a São Paulo. Allà, amb una colleta, creen un Centre d'Estudis Socials (CES). Entre qui el freqüenten hi ha el mestre, originari de Sallent, Joan Puig Elias (que havia dirigit el Consell de l'Escola Nova Unificada —el famós CENU— durant el temps de la guerra); el metge anarquista Josep Pujol Grua, nascut a Benissanet; l'amic de tota la vida, Josep Gatell —que havia acompanyat l'Enric en la

seva marxa al Brasil—, i el destacat militant de la CNT Manuel Pérez, aquest últim una autèntica llegenda viva dins dels medis llibertaris.

L'època brasilera és plena d'esdeveniments, tant en l'ordre militant com en el més personal. Pel que fa al primer, l'Enric s'implica en les diferents activitats dels anarquistes catalans exiliats en aquell país (fins i tot participa, com a enllaç des de terra, en el conegut segrest del vaixell Santa Maria, una operació internacional per cridar l'atenció del món sobre les dictadures de Portugal i d'Espanya). Respecte a la seva vida més íntima, és al Brasil que coneix i es casa amb la seva primera dona, l'Ermitas Dios, filla d'un militant anarcosindicalista gallec. Amb ella tenen un únic fill, Germinal. El matrimoni només durarà deu anys, a causa de la mort precoç de l'Ermitas. Després d'això, l'Enric porta el fill a Barcelona per tal que visqui un temps amb la seva àvia Cristina, mentre ell torna a São Paulo per vendre's la casa i arreglar papers. Coincidint amb l'agonia de Franco, emprèn el retorn definitiu a la capital catalana, on es retroba amb el seu fill —que morirà l'any 1998, molt abans que ell mateix— i amb la seva pròpia mare.

En plena transició postfranquista, l'Enric Casañas continua militant a la CNT i acollint al seu pis del carrer Riera Baixa a militants vells i nous de l'organització obrera. S'apunta també al Centre Excursionista de Catalunya, amb l'ànim de reprendre l'antiga afició per les caminades. En aquestes sortides, coneix la Maria Teresa, amb qui refà la seva vida de parella. Ella és la persona amb qui ha conviscut durant les darreres dècades, fins al seu últim alè.

Les baralles i escissions de finals dels anys setanta i començaments dels vuitanta per força havien d'entristir algú com l'Enric, tot i que no el van desanimar de persistir en la seva militància i en les seves relacions a múltiples bandes. L'Enric ha estat un assidu tant del local de la CNT al carrer Joaquín Costa com del de la CGT a Via Laietana. Cada setmana s'hi dirigia diligentment, fins que va poder. Representava l'antítesi més absoluta del sectarisme i, per la seva bonhomia, era una persona respectada arreu. Fins al 2011, se l'ha pogut veure en tota mena d'actes relacionats amb el món anarcosindicalista, independentment de si eren convocats per un organisme o altre.

Durant els últims tres o quatre anys, la malaltia d'Alzheimer va anar desproveint l'Enric Casañas, ja molt vellet, de gairebé tots els seus records. Precisament a ell, que era memòria viva d'un llarg passat confederal... Fins a molt al final, però, l'Enric encara tenia present la CNT, la història de la qual es barreja indestriablement amb la de la seva pròpia família. Les evocacions de l'avi Josep, de la mare Cristina, de l'oncle Simó, del fascinant Domingo Masachs —que havia estat testimoni del casament civil dels seus pares—... van acompanyar-lo fins ben tard. Però qui li ha fet costat de debò, al llarg de tot aquest temps, tant físicament com anímica, sense defallir ni

un sol instant i fins a l'últim moment, ha estat la seva companya Maria Teresa. La Maria Teresa i l'Enric han tingut sempre una relació molt bonica, malgrat la seva diferent manera de pensar. L'Enric n'estava serenament orgullós d'això: per a ell, un anarquista com cal ha de procurar respectar sempre les altres formes de veure les coses, i ha de parlar i relacionar-se amb gent de parers ben distints. Sempre que siguin, això sí, persones de bona voluntat.

Però per saber qui va ser de debò l'Enric Casañas no n'hi ha prou amb fer una relació d'episodis particulars de la seva vida, tal com aquí hem intentat. És molt més important conèixer una mica quina fou la seva manera general de viure: l'acoblament harmònic entre el pensament i l'acció, la seva forma de tractar els altres —que feia que amb ell t'hi sentissis tan bé—, les petites actituds quotidianes que tothora mostraven, sense el més mínim senyal d'ostentació, la seva grandesa humana.

En ell, tot semblava extraordinari i, al mateix temps, ben normal i corrent. Encarnava, com si fos d'allò més natural, els valors de la llibertat i de la fraternitat, del respecte i de la igualtat, de l'amistat i del suport mutu. A la seva vora, no calia llegir cap autor de renom per entendre en què consistien. Allà, al davant mateix, el tenies. Només de veure'l o de sentir-lo, encomanava esperança. El seu propi caient físic hi ajudava: a frec dels noranta anys encara es conservava àgil de cos i de ment, vestia sempre amb molta pulcritud, i la seva figura alta i esvelta es feia notar de lluny. A banda d'aquest posat extern, tenia un tarannà obert, tranquil, sempre a l'escolta, ple de bon humor i de confiança en el futur. Era càlid, cordial, proper, valent, compromès, optimista, modest, amable, senzill... Atent en els més diversos sentits de la paraula. Les virtuts que apreciava en els altres eren tot just les que s'aplegaven en la seva personalitat individual, i que ell mateix practicava com si res: convicció en les idees, integritat en els comportaments, perseverança en els propòsits, obertura cap als altres. «Sobretot, mirar de ser una bona persona», tal com sempre repetia.

Per a ell, un anarquista com cal ha de procurar respectar sempre les altres formes de veure les coses, i ha de parlar i relacionar-se amb gent de parers ben distints. Sempre que siguin, això sí, persones de bona voluntat.

En aquest sentit, el millor homenatge que li podem retre a l'Enric, l'homenatge que més li escau, en comptes de llargs discursos o de consignes cridaneres, és tractar de semblar-nos-hi en tants d'aquests aspectes com ens sigui possible. Allò que els vells anarquistes en deien «la propaganda per la conducta». Si algú ho vol provar, li assegurem que se li girarà feina...

Ariadna Fitó i Antoni Estradé

TXEMA BOFILL, *SABATA*, UN ADÉU INESPERAT

Han passat tres dies des de l'enterrament d'en Txema i encara no m'ho puc creure; ha mort en un accident de trànsit. Ara vivia al seu poble, La Bisbal. Recordo perfectament l'última vegada que ens vam veure; va ser a finals de setembre. Havíem quedat a la llibreria Rosa de Foc, al carrer de Joaquim Costa de Barcelona. Volia parlar-me de l'Enric Marco, arran del llibre *El impostor* que havia escrit Javier Cercas.

Txema era molt apassionat i quan agafava un tema li donava voltes, investigava i no el deixava fins que es cansava. Ell mateix havia dit moltes vegades que començava moltes coses, però després no les acabava. A la cita, va venir amb un company de La Bisbal que havia passat per una greu malaltia; vam parlar de com havia lluitat i l'havia superat. Recordo a Txema dient: «Companys, espero no morir de res més que lluitant a les barricades». No era la primera vegada que l'havia sentit dir-ho. Quasi al final, va venir la Lumi, la seva estimada companya... qui li havia regalat *El impostor*.

El llibre de Cercas li havia regirat l'estómac. A finals de juliol, Txema va publicar «Yo acuso... a Javier Cercas: el gran impostor» (veure *Catalunya* núm. 174 i també el seu blog). Recomano llegir aquest text per saber com era: combatiu, apassionat, furiós, despistat... no suportava el que li havien fet a Marco. Cercas s'ha distingit darrerament per la seva posició ultraliberal i molt propera a les idees reaccionàries de Mario Vargas Llosa, el seu valedor. Txema no suportava la rehabilitació que, en el seu dia, havia fet Cercas del

falangista Rafael Sánchez Mazas a la novel·la *Soldados de Salamina*. Com a defensor de causes perdudes, Txema va decidir defensar a Enric Marco, inclús en contra de companys que no perdonaven les mentides que havia confessat sobre els camps de concentració.

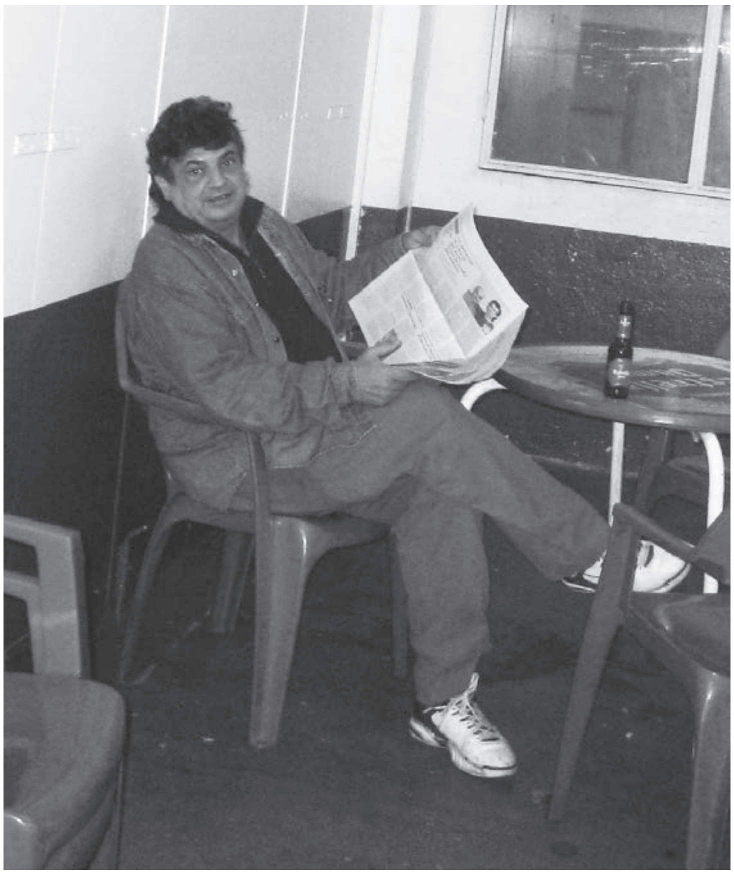
Juntament amb el company Pep Cara, de Berga, va fer els primers passos per visitar a l'Enric a Sant Cugat, on vivia. A Indymedia es pot trobar un escrit sobre aquesta trobada amb el títol «Tot preparant l'entrevista a l'Enric Marco». Al nostre encontre, Txema em va explicar que «l'Enric és un company estigmatitzat pels mitjans que viuen de la mentida. L'acusen de fer-se passar per deportat, d'acord, però anava a les escoles a informar sobre els horrors nazis i podia haver anat a parar a un camp de concentració a l'estar acusat d'alta traïció al nazisme». Volia que jo donés testimoni de la meva experiència amb l'Enric, que ell sabia que havia estat positiva.

Aquesta relació es remunta a principis de 1978, quan l'Enric era secretari general de la CNT. Jo organitzava llavors des del Sindicat d'Agències de Viatge unes estades per afiliats de la CNT a Suècia, dormint a cases de companys de la SAC; uns viatges diferents i de confraternitat. Vaig fer el contacte a través de Jesús García, que formava part també del Co-

mitè Nacional, amb qui tenia una bona amistat. Enric havia estat a Suècia i coneixia bé aquella societat tan diferent de la nostra. Em va ajudar molt, era un gran seductor i donava xerrades als qui ja havien comprat el bitllet d'avió, per oferir-los una sèrie de consells. Txema em demanava que jo tragués la cara amable de l'Enric, per veure que també tenia una part positiva. La intenció era rehabilitar-lo en el seu vessant sindical i cenetista, i també poder, al mateix temps, denunciar Cercas com «interrogador policial». Estic segur que tots els passos que en Txema va donar en aquest sentit tindran continuïtat qualsevol dia.

Un altre dels nostres encontres va ser a l'Ateneu Enciclopèdic Popular del qual formo part fa molts anys. Arran del manifest que es va fer el 2006 contra la pel·lícula *Salvador*, vam tenir contactes amb companys que havien format part del MIL, l'OLLA i els GARI (podeu trobar escrits de Txema en aquest sentit a la web salvador-puigantich.info); fruit d'això és l'entrada a l'AEP de Txema, l'any 2007. La seva entrada va ser com un huracà; volia fer moltes coses al mateix temps. Per l'Ateneu hem passat, durant els últims anys, per alts i baixos, en part deguts al nul relleu generacional —sempre els mateixos companys—, que produeix un desgast; per això, Txema va ser com una glopada d'aire fresc, ens va retornar les ganes de fer activitats, en definitiva, va portar piles noves.

De seguida es va fer càrrec de diversos temes. Per una banda, va participar en alguns debats, tot celebrant el 30è aniversari de les Jornades Llibertàries de 1977. Per l'altra, revifant la revista *L'Enciclopèdic* i donant-li un nou impuls. Així,

al núm. 35, de gener de 2010, va publicar «Els enemics de Ferrer i Guàrdia», un treball impressionant de dotze pàgines —ho dic amb rotunditat per què és en aquests tipus de treballs on trobem al Txema apassionat, que treballa hores i hores, dies i dies, un tema, fins a donar-li forma i contingut—. En aquest cas, va fer una recerca de gran part de la bibliografia existent, escrivint ressenyes dels llibres i, finalment, una anàlisi del tema.

Ficat ja a fons en l'Ateneu, començà a responsabilitzar-se de la revista i li donà un altre enfocament. Així, al núm. 36, d'octubre de 2010, sortia com a coordinador de la mateixa, quelcom que tindria continuïtat fins al 2012, quan per circumstàncies de la mateixa evolució de l'Ateneu, i també per les seves pròpies, a poc a poc deixà l'activitat ateneista. Pel mig van quedar diversos projectes, com eren tres monogràfics dedicats a Luis Andrés Edo, Abel Paz i José María Nunes. El primer el vam treballar conjuntament, però finalment no es va poder editar. No voldria deixar d'esmentar l'article que Txema va publicar al núm. 37, de novembre de 2011, titulat «Heleno Saña, filòsof a l'ombra, autor de La revolución libertaria». Sempre va dir que un llibre d'Heleno, concretament *Del anarquismo de Proudhon a Cohn Bendit*, li havia marcat profundament i la seva lectura el va fer anarquista del tot.

Un home tan inquiet com en Txema bevia de diferents fonts. Ell volia estar a molts fronts i provar un tastet d'aquí i d'allà. En el 2010, més o menys, de la mà del seu amic Pep Cara, entrà com a col·laborador a la publicació *Catalunya*, òrgan de la CGT i continuadora d'aquella que la CNT

va editar als anys trenta del segle xx. Recordo que em va consultar sobre el que podia fer en aquest sentit al *Catalunya* i del format de l'entrevista com una eina per difondre idees i memòria històrica. Ell havia vist les meves entrevistes a *Solidaridad Obrera* als anys vuitanta i, per la meva experiència, el vaig animar a utilitzar-la com a metodologia.

Efectivament, a l'octubre de 2010 publicà la seva primera entrevista al *Catalunya* i la va fer a un dels personatges més estimats del moviment llibertari com és l'Stuart Christie, un encert. A partir de març de l'any següent, ja sortia com un dels membres del grup editor del Col·lectiu Tramuntana. Els seus companys i amics Pep Cara i Miquel-Dídac Piñero ja eren col·laboradors del *Catalunya*. A partir de llavors, no va deixar de publicar cada mes una entrevista, faltant molt poques vegades. De fet, hi ha gent que només coneix a Txema com el que feia les entrevistes del *Catalunya*.

El treball del Txema ha de ser valorat a un nivell molt alt, no només per la recuperació de personatges o el tractament de temes d'actualitat, sinó també per la recuperació de la memòria que feia a través de la història oral, que en el cas del *Catalunya* ja està publicada i per tant a disposició de tots. Si hom ha seguit aquestes entrevistes, veurà que era un format on Txema es desenvolupava molt bé; li agradava molt conversar, en gaudia i això es nota molt. Algunes d'aquestes entrevistes me les enviava abans que sortissin per veure què em semblaven i, si li feia suggeriments, els tenia en compte. Txema sabia escoltar, quelcom no molt freqüent en els nostres mitjans.

Per les seves entrevistes han passat més de quaranta persones, entre vells militants com van ser la Conxa Pérez o l'Enric Casañas —que també se n'ha anat, al mateix temps que el Txema—; de la clandestinitat, com l'esmentat Stuart Christie, Joan Busquets —aquesta última realitzada conjuntament amb el Pep Cara—, o al seu amic Jann-Marc Rouillan. També tot tipus de lluitadors, resistents, activistes socials, sindicals, culturals, de gènere, objectors... en definitiva, homes i dones oblidats pels mitjans de comunicació i que tenien quelcom a explicar sobre les mentides del sistema. Tot i que la llista és molt llarga, entre ells, destacarem a Hortensia Inés Torres, Pátric de San Pedro, Salvador (Ràdio Pica), Heleno Saña, el mateix Pep Cara, Enric Casasses (també amb el Pep), Juanito Piquete, Bernat Muniesa, Roland Eroles, Ángel Bosqued, Agustín Guillamón, Enric Duran, Antonio Martín, Lluís San Martín (conjuntament amb Joni D), Josep M.ª Reguant, Iru (Kasa de la Muntanya), Tomàs Ibáñez, Daniel Pont (COPEL), encausades de la vaga general del 29M, extre-

balladores precàries, contusionats per les càrregues policials del 15M i molts més.

No vull deixar d'esmentar els nombrosos textos que Txema va difondre a través del seu blog, al llistat personal de correus, a les xarxes socials i webs alternatives. Als seus escrits, alguns molt ben treballats i altres a mitges, intentava passar informació de fets que eren silenciats pels mitjans de comunicació: temes sindicals (vagues indefinides de treballadors, autònomes, espontànies i sense passar per representants sindicals), repressió policial, suport a presos —com és el cas de Jann-Marc Rouillan (qui no recorda a Txema acompanyant-lo en les gires que feia per la presentació dels seus llibres *De memoria*)— i de Georges Cipriani —a través del Colectivo de Apoyo a los presos de Acción Directa—, entrevistes a Agustín García Calvo marginades o censurades també pels mitjans, utilització dels atemptats per part del PSOE i del PP amb finalitats electoralistes i, sobretot, la difusió de llibres i distribuïdores. Txema havia iniciat moltes croades, l'última sobre la barbàrie policial contra el moviment anarquista pel cas Pandora; va inundar les xarxes i correus amb aquest tema. Era tan actiu que pràcticament cada dia enviava informació. Recordo ara una frase que, encara que coneguda, utilitzava molt: «Leer te hará crecer. Apaga la tele y enciende tu mente».

Qui vulgui saber quina va ser la seva trajectòria de vida, en definitiva, la seva biografia, només ha de llegir l'entrevista que el seu amic Pep Cara li va fer a la revista *El Pèsol Negre*, núm. 50, del desembre de 2010, on està recollit el seu camí des de les lluites universitàries, l'exili a França, la seva pertinença als GARI (grup de solidaritat i suport amb els empresonats del MIL), els estudis a París i la presó a Tolosa. La seva tornada a La Bisbal, el seu poble, el 1978, presó novament a Suècia, anada a Nicaragua, després deu anys vivint a Colòmbia, nova tornada a Barcelona on, conjuntament amb Ricard de Vargas i el seu amic Joni D, van lluitar contra MediaPro arran de la pel·lícula *Salvador* i, finalment, la seva militància, la primera en la seva vida, a l'Ateneu Enciclopèdic Popular i a la CGT de La Bisbal, on vivia en l'actualitat, intentant que casa seva fos una biblioteca d'ús comú.

Tot el que he dit abans només és una part de les moltes coses que ens va aportar Txema al llarg de la seva vida. Aquests últims anys, hem compartit amb ell reunions, tertúlies, intervencions en debats i sempre amb aquell accent llibertari que el caracteritzava; era la seva forma de vida com activista social incansable que era. Txema va fer una mica el que volia. La seva trajectòria vital i els amors el van portar d'aquí cap allà: Catalunya, Canàries, França, Nicaragua i Colòmbia. Txema, et trobarem a faltar, però els teus escrits, les teves lluites i accions i la teva forma de ser ens quedaran per sempre. Vas ser molt generós, «donaves tant i vas rebre tan poc».

Carles Sanz

HOMENAJE A LOS ESCRITORES DEL UNIVERSO CONCENTRACIONARIO

A los setenta años de la caída del nazismo

Es conocida, y fue comentada de mil modos diferentes, la frase de Th. W. Adorno: «No puede haber poesía después de Auschwitz». Muchos afirman que la poesía de Paul Celan es precisamente una respuesta al filósofo alemán. Curiosamente (?) la mayoría de los que tal cosa afirman suelen ser discípulos y defensores de Heidegger, y suelen negar el nazismo de éste. Pero si la frase de Adorno es famosa, menos conocida es la que pronunció en su día Georges Bataille: «Auschwitz nos obliga a pensar la imagen del hombre. La imagen del hombre ya es inseparable de una cámara de gas».

Tanto la frase de Adorno como la de Bataille tal vez sólo quieran decir que es imposible escribir sin tener Auschwitz presente, o que es imposible escribir si no se escribe contra Auschwitz. O, quizá, que toda la literatura producida desde 1945 en adelante debe verse a la luz de Auschwitz o, si se prefiere, de lo que David Rousset llamó «universo concentracionario».[1] ¿Pero es posible escribir contra Auschwitz, contra el «universo concentracionario» si no se vivió en el propio cuerpo la mutación radical del ser humano? He ahí un problema que, pienso, está aún sin resolver.[2]

La literatura «concentracionaria», y pido perdón por el adjetivo, es, ante todo, una literatura del yo (sin olvidar, como afirmaba el físico Ernest Mach, ese mismo al que puso a parir panteras Lenin en *Empiriocriticismo y materialismo*: el *yo* es un útil punto de referencia, pero es fugaz), del testimonio casi notarial, en que la intención de describir todos los aspectos de la tragedia predomina sobre cualquier otra consideración, artística e incluso ideológica. Ahora bien, existen, por suerte, miles de testimonios escritor por supervivientes, e incluso de algunos que murieron en los campos, que si bien nos «emocionan» o nos «indignan» contra sus verdugos, no son todos *literatura* —en el buen sentido de la palabra—. Pero algunos, muchos, felizmente (?), de estos testimonios a veces se convirtieron, son, literatura. ¿Cómo es posible? ¿Cómo consiguieron hombres y mujeres insuflar a unos escritos testimoniales esa cosa que denominamos *literatura*? Quizá mirando hacia los narradores del «universo concentracionario» deberíamos revisar nuestras nociones sobre lo que es literatura.[3] O no. Porque si Primo Lévi, Jean Améry, Paul Celan, Imre Kertész, entre aquellos que hicieron «literatura» de la Shoah; o Jorge Semprún, Robert Antélme, etc., entre los no judíos que estuvieron en los campos de concentración, consiguieron que su testimonio se convirtiera en literatura, cabe preguntarse cómo fue posible. ¿Quizás es debido a que, como decía Jacques Derrida: «Todo testimonio responsable compromete una experiencia poética de la lengua»? ¿Por qué, no es cierto, como afirmaba Jorge Semprún en *La escritura o la vida*, que para hacer creíble el infierno vivido es necesario usar del artificio de la ficción: «Contar bien significa: de manera que sea escuchado. No lo conseguiremos sin algo de artificio. ¡El artificio suficiente para que se vuelva arte!»? Con todo, ¿es lícito convertir ese sufrimiento atroz, esa barbarie desenfrenada de unos hombres contra otros hombres y mujeres considerados como seres inferiores, en «literatura»? La respuesta, pienso, la dio Primo Lévi en *Los hundidos y los salvados*: «El verdadero problema no estriba en contar, cualesquiera que fuesen las dificultades, si no en escuchar[4] [...] ¿Estarán dispuestos a escuchar

nuestras historias, incluso si las contamos bien?».

El problema es, por tanto, la «escucha». Es un problema que viene de lejos, no del final de la Segunda Guerra Mundial. Es un problema, como entrevió Walter Benjamin en *El narrador*, que procede de la experiencia, de la pérdida de experiencia, de la Primera Guerra Mundial, porque el problema de la «escucha» es paralelo, o contemporáneo, a la desaparición del narrador, a la pérdida de la experiencia. El escritor que entrega su experiencia del universo concentracionario (olvido aquí la experiencia soviética, mas no por motivos ideológicos, sino históricos o conmemorativos: si fue diferente de la experiencia nazi, no por eso dejó de ser brutal y asesina), aunque use del «artificio», hay que vincularlo con la figura del narrador, aunque sólo sea —existen muchos más motivos—, como decía Benjamin, porque el «narrador es la figura en que el justo se encuentra a sí mismo».

El narrador del «universo concentracionario» es el justo que se encuentra a sí mismo, es el narrador contemporáneo *par excellence*. Pero en un tiempo de, digamos, requintes literarios, ¿cómo hacerse escuchar? ¿Utilizando esos mismos requintes o artificios? Si así fuese, tal vez el narrador se estaría traicionando a sí mismo y, evidentemente, a los que murieron en los campos. ¿Echando mano de periclitadas formas de narraciones? Así no sería escuchado, y el narrador lo sabe. El problema que se formula al narrador del universo concentracionario es el problema que se impone a todo escritor: el contenido es la forma. Primo Lévi, como Kertész, y tantos otros, quizá todos, lo primero que se preguntaron era: a) si serían capaces de explicar lo que vivieron y vieron sin traicionar a los muertos, b) si mediante la escritura serían capaces de desplegar su derecho a la justicia (esto es más explícito en Primo Lévi que en la mayoría de los otros escritores de este universo) y, finalmente, c) si mediante la escritura se liberarían o, en palabras de Kersétz, se reconciliarían con el mundo, lo que, pienso, era imposible. El *último* problema que se formularon, y creo que nunca se impusieron, fue el de la forma, el de la «artisticidade». Como afirma Lévi, los problemas de estilo, por ejemplo: «me parecen ridículos», por lo que escribió sus libros de una manera muy natural, «escogiendo deliberadamente un lenguaje [...] no demasiado sonoro». En verdad, y dejando de lado los problemas, precisamente, de estilo (y de forma) con que se pudo encontrar Lévi a medida que avanzaba en su obra, lo que es cierto es que era consciente de que el sonido de las palabras, la escritura, no podía nunca romper el contenido por lo que, en palabras propias: «valía más dejar que las cosas se relataran por sí mismas». Lo que conducía a un miedo constante a caer en la retórica. No había necesidad de remarcar el horror: «el horror estaba allí. No era necesario escribir "esto es horrible"». El contenido, una vez más, determinó la forma, o sin ser tan autoritario, el contenido era la forma.[5] Como, por ejemplo, el contenido es la forma en ese gran libro que es *La especie humana*, de Robert Antélme (Arena Libros, 2001); y, a pesar de escribir cuarenta años después sobre lo que le sucedió, el contenido es la forma en Semprún, aunque éste intenta, sobre todo en *La escritura o la vida* (Tusquets, 2002), reflexionar, por lo que la forma no se impone sobre el contenido tan «fácilmente». Y, como el contenido es la forma, ninguno de estos libros es una novela, a no ser que ampliemos, hasta casi el infinito, las fronteras de la novela. Y la obra de Imre Kertész, ¿son o no son novelas? En la intención, incluso en la reflexión, del húngaro, sus obras son novelas. Sí, son novelas, porque para Kertész, la única, la *verdadera* manera de escapar del campo, de la memoria del campo (a la que, por otra parte, vuelve una y otra vez en sus obras) es la literatura —casi toda la obra de I. Kertész está publicada en español y catalán, en El Acantilado y Quaderns Crema, respectivamente—. En cierto modo, es como si el húngaro quisiera hacer suyas las palabras que pronuncia el narrador de *À la recherche du temps perdu*, en el último volumen de la obra (*Le temps retrouvé*): «La vida verdadera, la vida finalmente descubierta y esclarecida, la única vida por lo tanto realmente vivida, es

«*Auschwitz nos obliga a pensar la imagen del hombre. La imagen del hombre ya es inseparable de una cámara de gas.*»

la literatura». En los campos, Imre Kertész descubrió y vivió el horror, la barbarie y la muerte; en la literatura, la verdadera vida.

Para los narradores del «universo concentracionario», el mayor «pecado», el error, lo que conduciría su escritura a operar una traición contra la verdad, era, es, la caída en la retórica, como muy bien dice Primo Lévi. Ahora bien, ¿cómo en una obra literaria escapar, huir de la retórica, obviar el simulacro que es cualquier obra literaria; cómo hacer que el uso del artificio no convierta la obra en un puro artificio? ¿En una palabra, qué lenguaje usar?

Paul Celan usaba la lengua del exterminador, es más, le dio un giro de casi 360 grados, la retorció hasta hacerla casi ininteligible para los verdugos y sus herederos. Lo mismo pasa, en otro grado, con Améry. Lévi usó, como Kertész, otra lengua, pero todos, sin saberlo, se sublevaron contra el lenguaje nazi, un lenguaje que sólo existía o se usaba en mayúsculas[5] a pesar de que era una lengua humillada, abreviada, empobrecida, mutilada. Los escritores del «universo concentracionario», utilicen o no el alemán, tenían que huir del tipo de lenguaje usado y enunciado por los nazis, porque no existe experiencia de la lengua que no sea a la vez experiencia de vida: social, histórica, política y, por lo tanto, literaria. ¿Cómo usar, pues, la lengua del enemigo? Sólo cabía, o cabe, una posibilidad: adelgazándola. Aclarémonos: los nazis —y entre nosotros, en castellano o español, los falangistas, algo que está aún por estudiar, pienso—[7] abreviaron la lengua (véase Klemperer). Los narradores del universo concentracionario la adelgazaron; ese adelgazamiento conducía, conduce, al narrador depurado, es decir, siguiendo a Benjamin, al «justo», a la palabra justa, verdadera. El narrador justo, el narrador del universo concentracionario (tanto el narrador de los campos de exterminio [Améry, Lévi, Kersétz] como el de los campos de concentración [Semprún, Antélme…] adelgaza la lengua, huye de la retórica vacua, del adjetivo que conduce al adjetivo, y al hacerlo así abre la posibilidad de recordar y abrir paso a la memoria narrable, porque al adelgazar la lengua, el lenguaje, el narrador del universo concentracionario sabe que una palabra no vale más que otra y que sólo así puede apropiarse de un fragmento de historia (o de la historia) que debe transmitir. Porque si no es capaz de apropiarse de esa historia, o de la historia, incluso heredada, si vencen los enemigos, como escribía Benjamin en sus famosas *Tesis*, «ni siquiera los muertos estarán a salvo».

En esas mismas *Tesis de filosofía de la historia*, Benjamin se preguntaba «con quién se compenetra el historiador historicista», y continuaba, «la respuesta suena inevitable: con el vencedor». Parafraseándolo, nos podíamos preguntar con quién se compenetran —incluso a lo mejor sin saberlo— aquellos que usan de la retórica, de la lengua abreviada, de una radicalidad cursi, etc., para narrar una experiencia concentracionaria que sólo conocen por los libros. La respuesta, me parece, está dada.

Xesús González Gómez

NOTAS

1. David Rousset: *L'Univers concentrationnaire*, Hachette-Pluriel, 1998 (la primera edición es de 1946, aunque, en su día, este importante libro de Rousset pasó sin pena ni gloria).

2. Existen novelas y narraciones sobre los campos de concentración nazis pergeñadas por escritores que no fueron «internos», pero, pienso, que de momento todas son experimentos fallidos, ya que existe un dato decisivo: es imposible recordar en términos de experiencia hechos que no fueron experimentados por el sujeto, como recordaba hace unos años Beatriz Sarlo.

3. Es decir, hablando un poco marxianamente, podría afirmarse que la literatura es una superestructura de la «experiencia». A. Gramsci, en sus *Quaderni del carcere*, cuaderno 6 § (64), Turín, Einaudi, 1975, siguiendo a Croce, y corrigiéndolo, afirma: «La literatura no genera literatura, etc., es decir, las ideologías no crean ideologías, las superestructuras no crean superestructuras, a no ser como herencia de inercia y de pasividad: son generadas no por "partogenesis", sino por la inter-

vención del elemento “masculino” —la historia—, la actividad revolucionaria que crea el “hombre nuevo”, o sea, nuevas relaciones sociales». Pero éste es un debate demasiado complejo como para iniciarlo ahora.

4. Recordemos que en los años que van de 1945 a 1968, aproximadamente, si bien se publicaban testimonios sobre los campos de concentración, no eran escuchados. (Por no hablar de los libros que se dedicaron al tema, empezando por el famoso, en su día, *Treblinka*, de J.-F. Steiner; hoy Steiner está, en Francia, entre los defensores de los historiadores negacionistas.) Véase la «historia» editorial de los libros de Lévi, por ejemplo. Y está entre el anecdotario que, cuando un superviviente de los campo comenzaba a contar su «experiencia», los «oyentes» acababan por cortarlo o desentenderse de lo que les estaban narrando. Observe el lector que en la cita reproducida de Semprún también se habla de «escuchar».

5. No queremos formular, en estos momentos, el problema de la «recepción» por parte del lector, pero si estos escritores [sic] de los que estamos hablando llegaron al «público» tal vez fue debido a lo que afirmaba Antonio Gramsci: «La inmediata toma de contacto entre lectores y escritores sucede cuando en el lector *la unidad de contenido y forma tiene la premisa de unidad del mundo poético y sentimental*: de otra manera el lector debe comenzar por traducir la “lengua” del contenido a su propia lengua: se puede decir que se crea una situación como la de quien aprendiera inglés en un curso acelerado Berlitz y leyera a Shakespeare; la fatiga de la comprensión literal, obtenida con la ayuda continua de un mediocre diccionario, reduce la lectura a un ejercicio escolástico pedante y nada más» (las cursivas son nuestras), *Quaderni del carcere*, *op. cit.* cuaderno 6, § 62. *Os sobriniños do padre Bresciani.*

6. Sobre el tema, véase Victor Klemperer: *LTI. La lengua del III Reich*, Minúscula, 2001.

7. Por ejemplo, en el lenguaje común, en español, como en gallego o catalán, la blasfemia no es otra cosa que un tipo de interjección o exclamación (y no sólo en gallego, catalán o español, véase el artículo de Émile Benveniste «La blasfemia y la eufemia», *Problemas de lingüística general II*, México, Siglo XXI editores, 1977, pp. 256-259) . En la literatura falangista es, además de blasfemia, insulto y/o ultraje.

SHUM I LES BOMBES DEL CARRER TOLEDO

El vespre del dia 2 de maig de 1921, l'Alfons va a reunir-se amb els seus companys al carrer Toledo de Sants. Ell s'ha instal·lat fa poc al barri, on ha arribat després de passar alguns anys a França. Va fugir molt jove de casa dels seus pares a Sant Martí de Maldà, a l'Urgell, i com que no ha fet el servei militar, per tal que la justícia no l'enxampi per desertor, s'ha fet amb una documentació falsa, amb el nom de Joan Baptista Acher.

Autocaricatura de Shum, publicada a la revista *Estampa* l'any 1928.

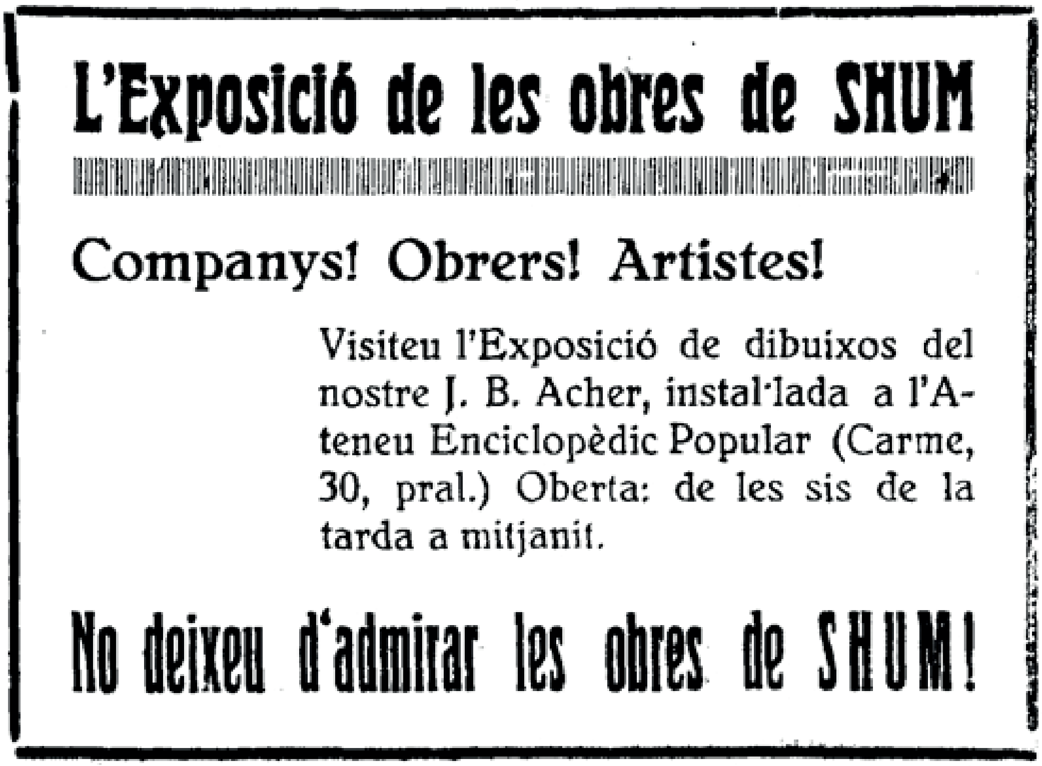
Els seus amics el coneixen com El Poeta, tot i que el seu talent és el dibuix. Encara no ha aconseguit un treball, però col·labora amb els seus companys anarquistes fent cartells i publicant il·lustracions a la *Solidaridad Obrera*.

Quan arriba al carrer Toledo, ben a prop de Can Batlló, allà on la ciutat deixa pas als camps, s'ensuma que alguna cosa passa. Hi ha moviments estranys i algú està vigilant casa dels seus companys, sens dubte es tracta de la policia. En lloc de fugir, El Poeta decideix entrar a l'edifici per alertar-los: al pis es preparen explosius. Mentre els manipulen per intentar amagar-los abans no entri l'autoritat, es produeix una explosió i el jove artista resulta ferit.

Fa dos anys que Barcelona està immersa en el pistolerisme. Arran de l'èxit dels sindicats anarquistes amb la vaga de La Canadenca i les massives afiliacions a la CNT, la patronal va decidir respondre les organitzacions obreres atemptant contra la vida dels seus personatges més visibles. La resposta armada dels llibertaris desencadenà una escalada de violència que s'agreujaria amb la creació dels sindicats lliures, grups ultradretans fomentats i tolerats per la policia i el govern militar.

A finals de 1920, poc abans dels fets del carrer Toledo, es produí la detenció de destacats líders obreristes com el Noi del Sucre o Lluís Companys, i l'assassinat de Francesc Layret. Aquests esdeveniments marcaven l'inici en el seu càrrec de governador civil de Barcelona de Martínez Anido, cèlebre per la infausta llei de fugues, que no era cap llei, sinó la pràctica policial de simular la fuga d'un detingut per abatre'l a trets amb aquesta excusa.

L'Alfons, que en tot moment s'identifica com a Joan Baptista, es desperta a l'hospital, on li expliquen que cinc dels seus companys han mort en l'explosió. El mes de juliol, quan rep l'alta mèdica, és traslladat a la presó Model, on confessa davant del jutge que, no només formava part de la banda que amagava explosius en aquell pis, sinó que havia participat, uns dies abans, en el segrest d'un cotxe que havia dut fins a Sarrià, on havia disparat diversos trets al seu conductor, havia col·locat explosius en el vehicle i l'havia conduït fins al centre de Barcelona per fer-lo esclatar durant la celebració del dia de les bande-

L'Exposició de les obres de SHUM

Companys! Obrers! Artistes!

Visiteu l'Exposició de dibuixos del nostre J. B. Acher, instal·lada a l'Ateneu Enciclopèdic Popular (Carme, 30, pral.) Oberta: de les sis de la tarda a mitjanit.

No deixeu d'admirar les obres de SHUM!

Anunci de l'exposició monogràfica que es va fer
a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, el setembre de 1924.

res dels sometents. Mesos més tard, durant el judici, negaria tots els fets i denunciaria que aquesta confessió havia estat obtinguda sota tortura.

Els fets que se li atribuïen es referien a la jornada del 24 d'abril, dia en què es celebrava una desfilada de les diferents seccions del sometent, un cos paramilitar d'inspiració medieval, que des del segle xix havia estat al servei de l'Estat en les seves necessitats de control i repressió social. Molts sometents eren també membres del Sindicat Lliure i participaven del pistolerisme contra els treballadors anarquistes. Encara era recent la seva participació en la detenció del pedagog Ferrer i Guàrdia, executat el 1909 arran de la Setmana Tràgica.

La bomba del cotxe va fallar, i només va produir foc i molt de fum quan el van aparcar al carrer Aragó, a l'alçada de la Rambla de Catalunya. L'home que havia estat segrestat i disparat a Sarrià va sobreviure. Tot i això, a finals de 1922, l'Alfons, *El Poeta*, a qui tots els diaris reconeixien com a Joan Baptista Acher, fou condemnat a mort per fabricació i col·locació d'explosius.

Immediatament s'inicia una campanya demanant l'indult d'El Poeta, i repassant l'hemeroteca sembla que no hi ha cap míting o congrés anarcosindicalista on no es demanés la seva amnistia. Però la solidaritat no arriba només dels seus companys anarquistes: l'agrupament comunista de Vigo arriba a presentar-lo com a candidat a les eleccions generals de 1923. Durant aquest temps, neix encara un altre sobrenom: «l'Artista de les mans trencades». L'explosió del carrer Toledo li va cremar les mans de manera horrible, tot i que ràpidament tornà a dibuixar.

Mentre El Poeta esperava la seva hora a la presó Model, el setembre es produïa el cop militar de Miguel Primo de Rivera, capità general de Catalunya, que suspendria les Corts i el Senat, declararia la llei marcial i prohibiria els sindicats. També estendria la institució del sometent a tot l'Estat. En pocs mesos, els anys de plom del pistolerisme deixaven pas a una dictadura militar que abastaria el que quedava de la dècada de 1920.

El cas d'en Joan Baptista arriba a personatges ben il·lustres d'una manera poc esperada. La molt respectada Concha Espina havia fet una donació de llibres a la biblioteca de la Model, i el bibliotecari li demanà

al condemnat a mort que fes un diploma d'agraïment. L'escriptora santanderina, emocionada pel valor artístic del diploma i la trista història del seu autor, redacta una carta demanant-ne l'indult; la signen molts intel·lectuals espanyols i, al març de 1924, l'adreça a Primo de Rivera. Fins i tot figures internacionals com Màxim Gorki o Errico Malatesta es solidaritzen amb ell.

La nova situació política produeix suports que haurien estat insòlits mesos abans, i la lluita contra la dictadura inclou el perdó d'El Poeta com una de les seves causes. El setmanari *Justícia Social,* butlletí de la Unió Socialista de Catalunya, escissió catalanista del PSOE, li dedica el seu número del 7 de juny de 1924, amb articles de personatges tan destacats com Joaquim Maurín, Ignasi Iglesias, Jaume Aiguadé o Ventura i Gassol. El dibuixant Feliu Elias, amb el pseudònim *Joan Sacs*, també hi publica una estirada d'orelles als artistes de Catalunya, als quals critica

Caricatura de la República, publicada a *Solidaridad Obrera* el juliol de 1931, després de la mort de 30 obrers durant la vaga de la Telefònica.

que no s'hagin mobilitzat per salvar la vida d'«Un dels nostres, jove, intel·ligent, home de cor, home brau que va jugar-se la vida per la Justícia». Elias cedeix el seu espai com a caricaturista de capçalera de la publicació, i en els números següents podem reconèixer els traços de l'Artista de les mans trencades, que quan fa caricatura signa com a Shum.

El setembre del mateix any, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, refugi cultural en temps adversos per a molts dissidents polítics, des de republicans fins a llibertaris, inaugura una exposició monogràfica de les seves pintures i dibuixos, per difondre la seva causa i aconseguir fons per fer-li arribar materials perquè pugui seguir dibuixant a la presó. Abans de la clausura de l'exposició, arriba la notícia que en Joan Baptista és traslladat a Alcalá de Henares, per complir la cadena perpètua per la qual se li ha commutat la pena de mort.

Passarà els anys següents a la presó de Dueso, a Cantàbria. El seu talent i la seva personalitat afable es guanyen la simpatia del director de la presó, que li proporciona totes les facilitats perquè pugui seguir creant. Tot i la seva condició de pres, les caricatures de Shum apareixen a moltes publicacions barcelonines, i no només les marcadament militants. La revista *Estampa* dedica dues pàgines, l'any 1928, a retratar les seves condicions de reclusió, en una mostra de propaganda de les virtuts humanitàries de la dictadura.

L'any 1931 arriba la República, i amb ella l'amnistia dels presos polítics, incloent-hi la d'en Joan Baptista Acher. Sent un artista reconegut, se li ofereix una vocalia a la Junta de Museus de Barcelona, però l'ambient polític ja no és el mateix que quan rebia mostres

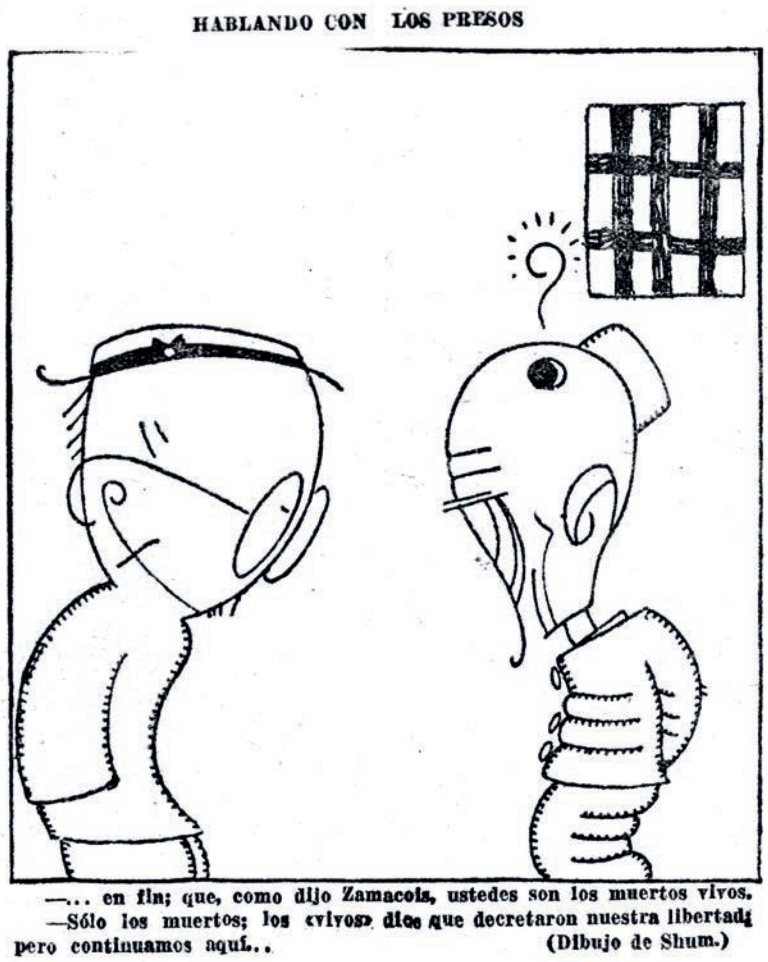

Shum, de blanc, a la seva cel·la de la presó de Dueso, l'any 1928.

de solidaritat de tot l'espectre de les esquerres: els republicans estan al poder, però els anarquistes segueixen lluitant contra l'Estat i cridant a la insurrecció. Algun periodista ironitza preguntar-se si la tasca d'aquest terrorista anarquista als museus serà la de preservar les obres d'art o destruir-les.

Només dos anys més tard torna a ser empresonat. Sembla que fou alliberat durant la Revolució Social del 36, quan participà en la fundació del Sindicat de Dibuixants Professionals, federat a la CNT, i que va combatre al front amb les milícies. Passada la guerra, l'exili el va dur a França, República Dominicana, Cuba, els Estats Units i, finalment, a Mèxic, on moriria el 1967.

Per cert, els cognoms reals de l'Alfons eren Valls i Franquesa.

Caricatura publicada l'abril de 1931, en referència a l'amnistia parcial decretada amb la proclamació de la República.

LA OLIMPÍADA POPULAR DE BARCELONA (1936)

Durante los Mundiales de fútbol, las estrellas millonarias —masculinas— del fútbol se enfrentan en el campo de juego y todos los demás quedamos atrapados en un carrusel de banderas y de apelación a nuestros sentimientos nacionalistas; el canto del himno antes de empezar el partido acaba de identificarnos con los nuestros, que se aprestan a combatir contra el resto del mundo. El país designado a acoger estas manifestaciones, normalmente, sufre unas transformaciones urbanísticas importantes, con el consecuente gasto público, que benefician sólo a unas élites y desplazan a la población más pobre a un lugar adonde no llega el enfoque de las cámaras. Lo que pasó aquí en 1992 ocurre en cada ocasión y en el último Mundial, por ser legendaria la situación de las favelas en Brasil, sabemos algo de las manifestaciones realizadas en su contra, pero *the show must go on*... Estamos tan acostumbrados a ver los grandes acontecimientos deportivos de esa manera que no se nos ocurriría otra. Sin embargo, justamente en Barcelona se gestó un evento que se proponía como antítesis de este espectáculo mediático: la Olimpíada Popular de 1936.

Para entender de qué estamos hablando, tenemos que remontarnos al momento en que se presentaron las candidaturas para los Juegos de 1936: el Comité Olímpico tenía que reunirse justamente en Barcelona, en abril de 1931, para elegir a qué ciudad se adjudicarían los Juegos, entre Barcelona, Roma, Berlín, Budapest y otras propuestas. La capital catalana tenía la ventaja de que acababa de estrenar un estadio y otras instalaciones en la montaña de Montjuïc, debido a la reciente Exposición Universal de 1929. Sin embargo, la proclamación de la República en España poco antes del encuentro —aunque se tratara de un cambio de régimen absolutamente pacífico— asustó a muchos participantes del Comité Olímpico que prefirieron no acudir (esto nos dice algo sobre quién formaba parte del Comité). Este evento seguramente influyó también en que se descartase la candidatura de Barcelona pensando (esta vez sí con razón) de qué serían capaces en 1936 si en 1931 ya habían proclamado la República...

La elección recayó sobre Berlín, que en 1931 era todavía capital de la República de Weimar, sin que se supiera que, en 1933, Hitler ya habría llegado al poder. La organización de los Juegos Olímpicos al principio no hizo gracia al Führer, pero pronto se dio cuenta de la ocasión que tenía para ensalzar el nazismo y demostrar su potencia a escala mundial.

De hecho, la Olimpíada de Berlín fue la primera que se emitió por televisión y que contó con imponentes coreografías para dar una idea de grandeza, que Hitler quiso inmortalizar en la película *Olympia*, un documental de propaganda de cuatro horas, en el que además se utilizaron progresos de la técnica como una cámara en movimiento cerca de los atletas, etc. Esta película también contribuyó, entre otros muchos factores, a interpretar el deporte como un acontecimiento de masas y aumentar la competitividad entre naciones que se enfrentan, como en un conflicto sin armas, para demostrar su superioridad. También se insiste en la implicación del público, para que viva la victoria o derrota del equipo de su país como algo personal, reforzando el sentimiento nacionalista. Es el principio del deporte como entretenimiento para las masas, de su politización como lo conocemos hoy en día.

Pero, en esa década de 1930, aquí en Cataluña, el aire que se respiraba era bien diferente al del Tercer Reich y el deporte también había evolucionado de otra manera. Los grupos deportivos iban creándose en el seno de las organizaciones obreras o de los ateneos y centros culturales dirigidos a la emancipación de la clase trabajadora. Y éste era el sentido que se le otorgaba al deporte: después de ser considerado un pasatiempo para ricos, pasó a formar parte de la reivindicación de una educación integral por quienes no habían tenido derecho a una cultura. Así, entidades como el Ateneu Enciclopèdic Popular (1902), dedicadas a la difusión de la cultura entre la clase obrera, tendría sección de deportes y grupo excursionista, éste último característico de los grupos anarquistas que consideraban fundamental el contacto con la naturaleza. El Club Femení d'Esports (1928) también sería un ejemplo primero, por recoger instancias feministas y por cambiar luego su nombre a Club Femení i d'Esports, justamente para ampliar sus actividades a la cultura y a la emancipación de la mujer —aunque dentro de ciertos límites—. El tejido asociativo propició que el deporte se desarrollase con afán, para permitir el despliegue completo de las facultades mentales y físicas. Este sustrato participativo convirtió Barcelona en el sitio adecuado para la organización de un acontecimiento en contra de las Olimpíadas de Berlín.

Con la proclamación de las leyes de Nüremberg (1935), que discriminaban claramente a los judíos, se empezaron a levantar voces de boicot a los Juegos oficiales, de los que muchos atletas se encontraban excluidos por cuestiones raciales. En Francia, se fundó una Federation Sportive de Gauche; en Holanda, se creó el colectivo de artistas De Olimpiade onder Dictatuur; y en Estados Unidos un Comittee on Fair Play in Sports, que pedía un retorno a los valores iniciales de las Olimpíadas. De hecho, este acontecimiento deportivo, iniciado en 1896 por el barón de Coubertin, se proponía como un encuentro entre pueblos bajo el signo

de la hermandad. «Con estos certámenes, limitados a deportistas aficionados, pretendía impulsar las relaciones pacíficas y constructivas entre las naciones, fomentando un espíritu de superación personal, juego limpio y sana competencia (el "espíritu olímpico").»

La confluencia entre este movimiento de boicot internacional y el activismo del deporte popular catalán llevó a la organización de una Olimpíada Popular de claro signo antifascista por parte de entidades como el Ateneu Enciclopèdic y el Club Femení i d'Esports. La falta de fondos no asustaba a sus organizadores, que hicieron llamamientos a la solidaridad para acoger a los atletas que se sufragarían sus propios viajes. La respuesta internacional fue un éxito total: se inscribieron 6.000 atletas de 23 delegaciones diferentes. La gran novedad también fue la posibilidad de participar con delegaciones no sólo nacionales, sino también regionales y locales, cosa que permitió que se apuntasen equipos de Cataluña, Euskadi y Galicia, además de España, pero sobre todo delegaciones sin una nacionalidad reconocida, como Argelia, que aún no era independiente, Palestina, Alsacia y un equipo de judíos emigrados. Entre las delegaciones de otros Estados, destacaban Francia, con 1.500 atletas; Estados Unidos, Suiza, Inglaterra, etc. Parece que también respondieron al llamado atletas italianos y alemanes exiliados a causa de los regímenes fascistas instaurados en sus países.

La financiación oficial llegó sólo a causa de la presión en contra de la participación en los Juegos de Berlín. Tanto el Gobierno de España como el de Francia subvencionaron la Olimpíada Popular, porque no podían negarse a colaborar con un acontecimiento deportivo popular que ya había alcanzado dimensiones internacionales, aunque también financiaron la participación en los Juegos nazis. La Generalitat de Cataluña hizo su aportación a último momento, después de reflexionar sobre la potencial mala imagen que daría el fracaso de un evento de tal magnitud...

Las disciplinas deportivas eran dieciséis y, además de las más conocidas como atletismo, fútbol y boxeo, ocupaban un lugar destacado también el ajedrez, el ping-pong y la pelota vasca, junto con exhibiciones de aviación sin motor y gimnasia (parece que era costumbre también en los Juegos oficiales). Las competiciones iban a tener lugar en tres niveles diferentes, con una categoría de aficionados, para insistir en el lema olímpico de «lo importante es participar».

También estaban previstas manifestaciones folclóricas: la fuerte respuesta catalana a este llamamiento llevó a definir el evento como Semana Popular de Deportes y de Folklore, para subrayar la dimensión cultural del encuentro entre pueblos. Las demás delegaciones también acogieron la propuesta positivamente y se previeron, entre otras, actuaciones de baile escocés, de teatro popular suizo, un grupo folclórico de Marruecos y exhibiciones tirolesas desde Austria.

Otra vertiente que se intentó fomentar desde la organización fue la participación femenina en estos Juegos, cosa contra la que estaba nuestro amigo Coubertin, fundador del ideal olímpico...

Esta intención resulta patente en uno de los carteles y se refleja desde el principio con la participación del Club Femení i d'Esports en la organización del evento. Parece que varias federaciones femeninas respondieron al llamamiento, aunque es difícil hacer una valoración porque en muchos casos se habla de atletas sin especificar el sexo. Para poner un ejemplo, sabemos que las atletas francesas fueron 100 de 1.500; sin embargo, cinco de cada seis deportistas de los que vinieron de Canadá eran mujeres. Queda constancia también de la presencia femenina en los equipos de Argelia, Palestina y de judíos emigrados. Y, seguramente, en otros porque, por ejemplo, conocemos la historia de una nadadora suiza, aunque no se especificase en ningún momento que el país vendría representado por atletas femeninas.

También existe el testimonio de uno de los deportistas de la Federació Catalana d'Atletisme, Eduard Vivancos, que ese mismo 18 de julio estaba en el estadio de Montjuïc entrenando cuando empezaron a llegar los atletas extranjeros. De esta manera retrata el entusiasmo que se vivía: «A la tarda del dissabte del dia 18 de juliol, l'estadi de Montjuïc bullia d'activitat. Molts atletes estrangers s'hi trobaven per entrenar-se i per confraternitzar amb altres participants dels Jocs. També s'hi trobaven molts joves barcelonins membres de la secció esportiva de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, de l'Escola del Treball de Barcelona i d'altres clubs locals. Aquests jovenets havien de practicar exercicis gimnàstics per ser presentats l'endemà. Els contactes entre ambdós grups van ser força interessants i instructius malgrat els evidents problemes lingüístics. [...] Maneres afables i caloroses estretes de mà reemplaçaven les paraules. L'ambient era molt fraternal. Per la primera vegada de la meva vida vaig tenir l'oportunitat de relacionar-me directament amb persones d'altres països. Aquella experiència va reforçar la meva convicció de què era desitjable fomentar el sentiment d'amistat entre persones de diversos orígens ètnics i nacionals».

La inauguración de la Olimpíada iba a tener lugar el 19 de julio 1936 en el Teatre Grec con un concierto de la Orquesta Pau Casals, dirigida por él mismo, y el Orfeó Gracienc. La tarde anterior, el día 18, estaban en el Palau de la Música ensayando la Novena de Beethoven, himno a la paz, cuando el conseller de Cultura fue a avisar al director de orquesta que el concierto y la Olimpíada quedaban suspendidos debido al inminente alzamiento militar. Parece que Casals en ese momento dijo: «No sé quan ens tornarem a reunir; us proposo que, abans de separar-nos, tots plegats executem la simfonia» y continuó el ensayo culminando en la parte final que dice: «Abraceu-vos, homes, ara que un gran bes inflama els cels...». Casals recuerda que no podía ver la partitura entre lágrimas, dirigiendo un himno a la paz mientras en la calle empezaba una guerra fraticida que tanta sangre vertería.

La rápida respuesta del pueblo catalán al alzamiento militar sorprendió a muchos atletas. El testimonio de un atleta belga relata: «Las calles están vacías bajo un sol abrasador [...] en la Plaza del Comercio chocamos con las primeras barricadas [...] cientos de metros más lejos vemos a unos sindicalistas armados [...] las barricadas aparecen cada 100 metros. Todas las calles laterales están bloqueadas [...] nos deslizamos a lo largo de las fachadas de las casas. Las balas

silban a través de la plaza. Instintivamente doblamos la espalda y nos refugiamos en un portal [...]. Vemos claramente cómo desde el campanario de una iglesia los francotiradores disparan por la espalda a los trabajadores que se encuentran tras las barricadas». Tenemos el testimonio de otros deportistas que se sorprendían del coraje de la gente que los escoltó hasta el puerto para que pudiesen marcharse. La mayoría de los extranjeros, efectivamente, volvieron a su país de origen. Sin embargo, varios de ellos (es imposible saber el número exacto, pero se habla de alrededor de doscientos) se quedaron y se unieron a las milicias antifascistas. «Habíamos venido a desafiar al fascismo en un estadio y tuvimos la oportunidad de combatirlo.» Se trata de los primeros extranjeros que, voluntariamente, se unirían a la lucha contra el fascismo internacional.

Entre ellos, Clara Thalmann, una nadadora anarquista que había llegado a Barcelona con el equipo de Suiza y que no dudó en incorporarse a la Columna Durruti y marchar al frente de Aragón. Clara —y su compañero Pavel que no tardó en reunirse con ella— fue una de las primeras en entrever los peligros de una contrarrevolución por parte de los estalinistas. Ambos habían formado parte del Partido Comunista suizo hasta que fueron expulsados, tras la subida al poder de Stalin. Durante los hechos de Mayo de 1937 —enfrentamiento entre anarquistas y comunistas que marcó el final de la revolución—, conoció también a George Orwell, que relataría esos hechos en *Homenaje a Cataluña*. Clara y Pavel fueron encarcelados por los estalinistas, pero consiguieron que alguien intercediera por ellos y se marcharon a Francia donde continuaron apoyando a la Resistencia, dando cobijo a judíos y revolucionarios durante la Segunda Guerra Mundial.

Otra curiosidad indirectamente relacionada con la Olimpíada y esos primeros días del alzamiento en Barcelona es la conocidísima fotografía de una chica con mono obrero y fusil al hombro en la terraza del hotel Colón, imagen icónica de la Guerra Civil española. La foto es de Hans Gutmann —que luego españolizó su nombre como Juan Guzmán—, un fotoperiodista alemán que había venido a Barcelona para cubrir la Olimpíada Popular y que se quedó para documentar toda la guerra. Sólo recientemente, en 2008, un documentalista ha identificado a aquella joven como Marina Ginestà, militante comunista que en la época tenía 17 años, que se exilió en Francia y vivió hasta el pasado mes de enero de 2014. Marina, en una entrevista, recuerda: «Éramos tan ingenuos que pensábamos que el levantamiento militar era en contra de la Olimpíada Popular». Las vivencias de Marina, que también formó parte de un grupo deportivo femenino, nos confirman los logros de la emancipación en esa época, aunque fuera limitado a mujeres de familias «avanzadas». Marina, de hecho, no sólo hacía deporte, también hablaba francés y, con sus escasos 17 años, fue la intérprete de la entrevista entre Kóltsov y Durruti, como puede comprobarse en otra foto.

Los logros de emancipación y solidaridad conseguidos durante aquellos años treinta del siglo xx fueron barridos por tres años de guerra y 36 de dictadura, y queda muy poco de todo aquello en la historiografía oficial. Nos resta aprender de esas experiencias colectivas ocurridas aquí mismo, en Barcelona, para recordarnos que existe otra manera de relacionarnos y de vivir.

Valeria Giacomoni

DERROTISMO REVOLUCIONARIO

El derrotismo es una táctica política que tiene por objetivo propagar el desaliento en el propio país, mediante noticias o ideas pesimistas acerca del resultado de una guerra o de cualquier otra empresa.

Derrotismo revolucionario es el impulsado por algunas minorías en un país en guerra contra el propio gobierno, con el objetivo de favorecer al movimiento revolucionario. Se opone frontalmente a la unión sagrada, esto es, a la unidad nacional de todas las clases con el propósito único de obtener la victoria nacional sobre el enemigo. El derrotismo revolucionario rompe con esa unión sagrada entre clases y lucha contra su propia burguesía con el objetivo de conseguir la derrota de su propia nación. No hay más horizonte que el internacionalismo, la paz y la revolución social.

Aunque ya había sido utilizado esporádicamente durante la guerra franco-prusiana de 1870, el término se popularizó durante la Primera Guerra Mundial, como propuesta de los revolucionarios de luchar contra el propio gobierno en nombre del internacionalismo proletario, con el fin de alcanzar una salida revolucionaria capaz de acabar con la guerra. Obtuvo cierto éxito en Rusia, Alemania, Italia, Hungría, Rumanía… y, en el verano de 1917, amenazó seriamente al ejército francés, con amotinamientos de regimientos enteros y deserciones en masa. Clemenceau, Pétain y el alto mando militar hicieron pequeñas reformas al mismo tiempo que recurrían al fusilamiento selectivo, diezmando a los regimientos insurrectos contra sus propios mandos. En otoño de 1917, los soldados volvieron a la obediencia llenos de odio y rencor contra sus oficiales y los políticos, aunque habían conseguido que la estrategia del Estado Mayor abandonara las grandes ofensivas y sus consecuentes carnicerías por una guerra de trincheras meramente defensiva. Sin embargo, la táctica del derrotismo revolucionario demostró en Francia su incapacidad para poner fin a la guerra o desembocar en insurrecciones revolucionarias.

Durante la Guerra Civil española, hubo algunos intentos de aplicación del derrotismo revolucionario. Los más destacados fueron los promovidos por *Bilan*[1] y por los Amigos de Durruti.

Bilan aplicaba un derrotismo abstracto e idealista, entre otras cosas, porque no tenía capacidad para influenciar o intervenir mínimamente en la clase obrera española. No cabe despreciar o ridiculizar las tesis o posturas teóricas de la Fracción, pero sí que debe cuestionarse el carácter marxista de las mismas, porque un marxismo crítico sin capacidad operativa de intervenir en la realidad social e histórica no es marxismo: es filosofía. Aquellos que se obsesionan en la defensa a ultranza de *Bilan* caen en el idealismo, ya fustigado por Marx en la tesis número 11 sobre Feuerbach.

La Fracción Italiana de Izquierda comunista, que editaba *Bilan* en francés y *Prometeo* en italiano, consideraba que la Guerra Civil española era una guerra imperialista entre la burguesía democrática y la burguesía fascista.

Las consignas de *Bilan* sobre el sabotaje a la industria de guerra, la confraternización en el frente con los fascistas, no tomar partido por ninguno de los bandos imperialistas en lucha, etcétera, eran consignas abstractas, ideológicas y en la práctica reaccionarias, cuyo principal defecto era su inoperancia, su falta de capacidad para convertirlas en acción práctica: eran papel mo-

EL AMIGO DEL PUEBLO

PORTAVOZ DE LOS AMIGOS DE DURRUTI

Año I - Núm 1 — Redacción y Administración: Rambla de las Flores, 1, 1.º - Teléfono 18,721 — 20 céntimos

Unos colores matizan la epopeya ibérica. - Una bandera encarnó el despertar de las jornadas de Julio.

Envuelta en los pliegues de la enseña rojinegra surgió nuestro proletariado a la superficie hispánica con ansias de emancipación absoluta.

Un hombre floreció en aquellas sublimes jornadas. Buenaventura Durruti tomó raigambre humana en el corazón de las multitudes. Luchó por los trabajadores. Murió por ellos. Su pasado inmortal está ceñido a esta bandera roji-negra que flameó gallardamente en los albores de Julio majestuoso. De su ataud la tomamos al descargarlo de nuestros hombros. Con ella en alto, caeremos o venceremos. No hay términos medios: o vencer, o caer.

¿No somos provocadores? ¿Somos los mismos de siempre? Durruti es nuestro guía! Su bandera es la nuestra!

¡Nadie nos la arrebatará! Es nuestra!

Viva la F. A. I.! Viva la C. N. T.!

jado. Pero, eso sí, eran unas tesis teóricas muy brillantes, que lucían muy bien en las páginas de *Bilan*. Su aplicación, absolutamente imposible para el grupúsculo de extranjeros de la Fracción, sin influencia alguna en la clase obrera barcelonesa o catalana, era de carácter reaccionario porque implicaba la colaboración con los fascistas y ayudarles a romper el frente republicano, abriendo las puertas al ejército de Franco.

Bilan sólo hizo lo único que podía hacer: defender sus posiciones sobre el papel.

Quien sí puso en práctica un derrotismo revolucionario demoledor y activo fueron los Amigos de Durruti.

La propia fundación de la Agrupación de los Amigos de Durruti se originó como punto final de un proceso de derrotismo revolucionario: el 20 de octubre de 1936, se decretó la militarización de las Milicias Populares, que debía entrar en vigor el 1 de noviembre. Los milicianos de la Fracción decidieron abandonar el frente porque consideraron que la Guerra Civil española se había convertido, definitivamente, en una guerra imperialista. Las diferentes columnas anarquistas, como sucedió en tantos otros ámbitos, se resistieron varios meses a la aplicación de ese decreto.

El rechazo a la militarización de las Milicias Populares creó un serio malestar en diversas unidades de milicianos libertarios, que se concretó en el pleno de columnas confederales y anarquistas reunido en Valencia del 5 al 8 de febrero de 1937. Pablo Ruiz asistió como delegado de los milicianos de la Columna Durruti, en el sector de Gelsa, reacios a la militarización, y los hermanos Pellicer, como representantes de los milicianos de la Columna de Hierro. En la cuarta agrupación de la Columna Durruti, en el sector de Gelsa, se llegó a una desafiante desobediencia hacia las órdenes recibidas de los Comités Regionales de la CNT y la FAI para que aceptasen dicha militarización. La hostilidad entre los milicianos de la Columna Durruti que aceptaban la militarización y quienes la rechazaban creó serios problemas —que a punto estuvieron de provocar un enfrentamiento armado—, que se canalizaron mediante la creación de una comisión de la Columna, presidida por Manzana, que planteó el problema al Comité Regional. Como resultado de estas conversaciones, se optó por dar a todos los milicianos la posibilidad de escoger, en el término de quince días, entre dos alternativas: la aceptación de la militarización impuesta por el Gobierno republicano, o el abandono del frente.

Pablo Ruiz, delegado de la cuarta agrupación de la Columna Durruti en Gelsa lideró

a unos ochocientos milicianos que decidieron, pese a todas las presiones, abandonar el frente, llevándose las armas, para bajar a Barcelona y fundar una organización revolucionaria que se opusiera a la constante dejación de principios anarquistas y a la contrarrevolución en marcha. Esos milicianos estuvieron en el origen de la fundación de la Agrupación de los Amigos de Durruti. En mayo de 1937, habían expedido 5.000 carnés y 400 de ellos estaban luchando en las barricadas, armados.

La Agrupación de los Amigos de Durruti se fundó formalmente el 17 de marzo de 1937, aunque sus orígenes se remontan a octubre de 1936. En la Agrupación se daba la confluencia de dos corrientes principales: la oposición de los milicianos anarquistas de la Columna Durruti a la militarización de las Milicias Populares, y la oposición al gubernamentalismo, que halló su mejor expresión en los artículos de Jaime Balius (pero no sólo de Balius) en *Solidaridad Obrera*, desde julio hasta noviembre de 1936, en *Ideas*, desde diciembre de 1936 hasta abril de 1937, y en *La Noche*, desde marzo hasta mayo de 1937.

Ambas corrientes, la «miliciana» de rechazo a la militarización de las Milicias Populares, representada por Pablo Ruiz, y la «periodística» de crítica al colaboracionismo gubernamental de la CNT-FAI, encabezada por Jaime Balius, se opusieron a la ideología circunstancialista y colaboracionista confederal —que servía de coartada para el abandono de los principios característicos y fundamentales del anarquismo—, encarnada con diversos matices, por Federica Montseny, Juan García Oliver, Diego Abad de Santillán o Juan Peiró, entre otros.

El derrotismo revolucionario de los Amigos de Durruti fue algo muy concreto y real y, por lo tanto, revolucionario. En comparación, el abstracto e idealista derrotismo de *Bilan* era sólo papel mojado o verborrea, y además reaccionario. La inopia de *Bilan* era tal que en todo momento desconoció qué eran y qué hacían los Amigos de Durruti, y es que desde París todo parecía teóricamente perfecto y era muy fácil pontificar en bellos artículos sobre hechos y cosas que quedaban muy lejanos y ajenos.

Aquí no caben dudas ni matices: los Amigos de Durruti pusieron en práctica uno de los episodios de derrotismo revolucionario más sobresalientes de la historia del movimiento obrero y revolucionario: 800 milicianos abandonaron el frente de Aragón con las armas en la mano, para bajar a Barcelona con el objetivo de combatir por la revolución, fundando la Agrupación de los Amigos de Durruti, que en mayo de 1937 intentó plantear una orientación revolucionaria a la insurrección obrera contra el estalinismo y el gobierno burgués de la Generalitat.

Así fue y así sucedió. Los militantes de la Fracción, en París, se limitaban a pontificar en los artículos publicados en *Bilan* y *Prometeo*, con mayor o menor acierto, sobre esa lejana y ajena insurrección.

Durante la Segunda Guerra Mundial, fueron muy escasos los casos de derrotismo revolucionario, ya que la opción entre democracia y fascismo encandiló a las multitudes frente a la alternativa revolucionaria entre capitalismo —fascista o demócrata— y comunismo. Alternativa comunista que, además, aparecía deformada grotescamente como despotismo estalinista. Sólo algunas pequeñas minorías, sin apenas influencia social real, impulsaron consignas de transformación de la guerra imperialista en guerra civil revolucionaria.

Entre esas minorías destacaba el Grupo Español de la Cuarta Internacional, que en la revista Revolución, publicada en México, dio voz a los artículos de Munis y Benjamin Péret sobre la guerra imperialista, denunciando las matanzas de los bombardeos alemanes sobre Londres, los bombardeos americanos sobre las ciudades alemanas, o el estrecho nacionalismo reaccionario de la Resistencia francesa.

Otro ejemplo digno de mención fue el del judío austríaco Georg Scheuer y el grupo RK (Comunistas Revolucionarios), que practicó el derrotismo revolucionario entre los soldados alemanes del ejército hitleriano, con octavillas y propaganda que llamaban a la deserción en el ejército alemán de ocupación, en Francia. Sus acciones superan la imaginación desbordante de una novela de aventuras. Como judíos de habla alemana en la Francia ocupada, necesitaban falsificar papeles de identificación y, puestos a ello, falsifican documentos de mutilados de guerra, porque de este modo les salían más baratos los billetes de tren. Secuestrada una militante del grupo por la Gestapo, en un hospital francés, el

grupo se disfrazó de comando de la Gestapo, amedrentó a los guardias fascistas de Vichy y la liberó sin disparar un solo tiro. Al final de la guerra, en 1946, Scheuer participaría en la huelga de ocupación y autogestión de la fábrica Renault, propiedad de un destacado colaboracionista, pero la intentona revolucionaria fracasó estrepitosamente frente al peso aplastante de la restauración capitalista.

Hoy

En la actualidad de la guerra de clases en curso, el derrotismo revolucionario tiene cinco frentes abiertos:

1. El de las tropas nacionales operando en otros países en las llamadas «misiones de paz». ¿Qué intereses defienden si no son los del capital financiero internacional? ¿Qué paz pueden ofrecer legionarios, policías, mercenarios y similares?

2. Tras la invención y magnificación de la amenaza terrorista islámica o antisistema, se esconde la elaboración de una ofensiva política y militar contra todas las libertades y derechos democráticos de los países occidentales. A medio plazo, recortes sociales y libertades son incompatibles. Las distintas leyes mordaza o antiterroristas son el inicio del camino hacia un autoritarismo político sin límites, que desemboca en dictaduras más o menos camufladas con inocentes adornos democráticos y elecciones entre lo malo y lo peor.

3. Las prohibiciones estatales a las migraciones son matanzas en masa y una burla a los refugiados políticos.

4. La guerra social contra los marginados, parados y precarios toma hoy la forma de una guerra del Estado contra los sectores más desfavorecidos de sus pueblos, que tiene sus campos de batalla en los barrios y los guetos.

5. La táctica derrotista contempla hoy la disolución de todos los ejércitos, de todas las policías, de todas las fronteras, de todos los Estados, como única solución de supervivencia para todos aquellos que no tienen ningún poder de decisión sobre sus propias vidas y que padecen la burla de unas elecciones en las que se eligen unos representantes que no pueden hacer otra cosa, sea cual fuere su voluntad, que fortalecer el sistema y aplicar su lógica destructiva y antipopular en defensa de las multinacionales y el capital financiero.

Agustín Guillamón

NOTAS

1. Boletín teórico mensual de la Fracción de Izquierda del PCI. *(N. de los E.)*

40è aniversari del Centre de Documentació Històric Social

Aquest any celebrem el quarantè aniversari del CDHS, una aventura que va néixer el 1976 amb el clar propòsit de donar a conèixer la nostra pròpia historia a partir de la documentació i dels valors que a poc a poc nosaltres anàvem adquirint i descobrint, i relacionant amb allò que ens va precedir, i que ens permetia identificar-nos com a poble, com a moviments socials i membres del moviment llibertari, històries que al llarg de tots aquests anys hem estat capaços d'identificar i de generar, i la difícil tasca de retornar i traslladar aquest coneixement a noves generacions, perquè elles es prenguin el seu temps i analitzin el passat per mirar el futur sempre incert.

Quaranta anys del CDHS, d'alts i baixos, però sempre amb la idea de contribuir al debat de la nostra pròpia història, perquè no ens manipulin ni ens la tergiversin.
Nous reptes, nous projectes, cal renovar la continuïtat del CDHS quaranta anys més.

Inauguració del CDHS a la Casa de la Caritat (Montalegre, núm. 5)

Ernest Núñez, Félix Carrasquer i Matilde Escuder

Pere Solà, Cipriano Damiano i Eduard Adsuar

Sempronio, Gerard Jacas i Carles Fontserè

Agustí Pons entre els assistents a l'acte

SOCI

Ateneu Enciclopèdic Popular

Per subscriure't,

copia o envia aquesta pàgina a:

Ateneu Enciclopèdic Popular,

Pg. S. Joan 26, 1er 1ª 08010 Bcn

o per correu electrònic a:

ateneuenciclopedic@gmail.com

DADES PERSONALS

NOM I COGNOMS ____________________

ADREÇA ____________________

POBLACIÓ ____________________

TELÈFON ____________________

E-MAIL ____________________

SUBSCRIPCIÓ SOCI Ateneu Enciclopèdic Popular

un any 36 € ☐

preu de suport _______ € ☐

PAGAMENT

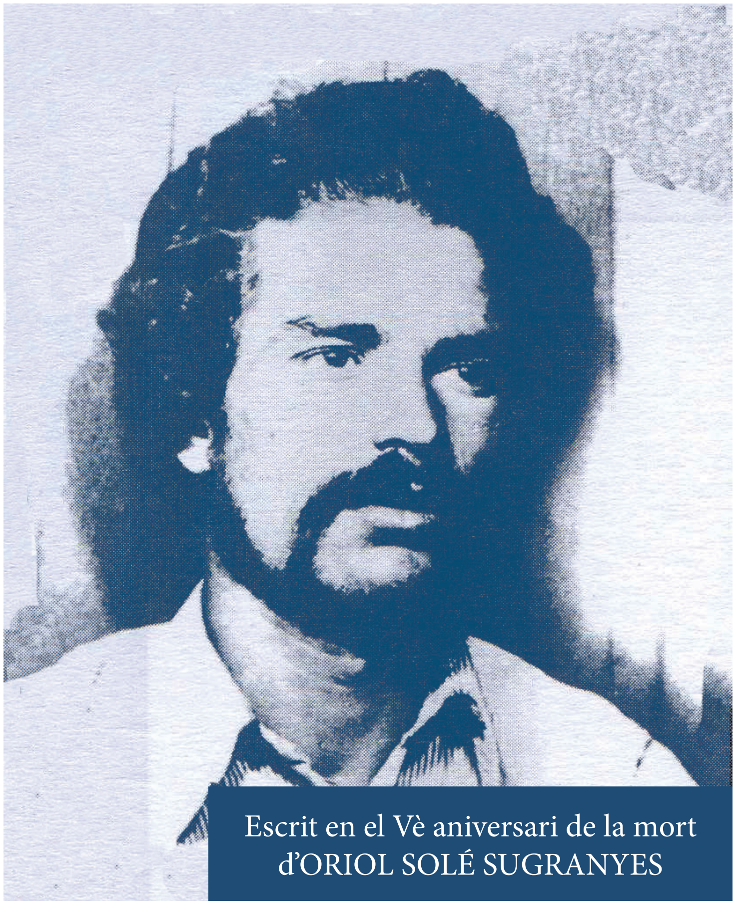
Ingrés o transferència a C.C. 21000795150200103308 ☐

Domiciliació bancària en compte ________________ ☐

LLOC I DATA

SIGNATURA

Ens comprometem a no facilitar les dades a tercers ni fer-les servir amb finalitats alienes a *l'Enciclopèdic* i esborrar-les en cas de baixa.

Escrit en el Vè aniversari de la mort
d'ORIOL SOLÉ SUGRANYES

CONDOL I LLOANÇA PEL QUI MOR AL PEU MATEIX DE LA QUIMERA

(Oratori en set cants)

«La més injusta de les sentències.
La més bestial de les venjances.»
Joaquim Vilar

I

Tinc els ulls nets
d'herbes molestes
perquè visc de prop
l'esperança del triomf,
però, feixuc el cor,
hostil em pareix la mirada
quan, enviró del cos,
la rancúnia severa desclosa
un castell violent
de renecs sense hores;
 i em pren la ràbia
del temps,
amb la lluita dels febles
oprimida entre els murs.
Tan fàcil com seria,
estesos els braços,
fer morir els recs
que homes sobirans, ebris
de poder sense mesura,
carreguen de xarxes
i tenebres.
 Podríem ésser tan lliures
i feliços!

II

Si no puc ésser feliç
separeu-me per sempre
del maridatge inútil amb la
vida, empolainada d'arbitraris
dogmes;
 però, sobretot, no em deixeu
pels llindars fronterers,
ara que res no és diferent
i l'home ha caigut,
ufanós de les seves idees,
fallint el cos contra l'herba
adormida.
En va, la fal·lera i el goig
li ofrenen llur ombra.
 No hi fa res
que aquell instant sense grillons
li omplís els ulls d'afanys
abans de caure,
el plom furiós, com si fóra adreçat
per un somni aliè, ha malmés
l'esforç colpidor que l'esclau allibera.
 Què haurà fet el captiu
per merèixer el paisatge dels morts?

III

A hores d'ara, voldria
que la nostra alcés el seu renill
contra els botxins,
en canvi, ens plou a bots i barrals
sobre la pell i l'aire sense brisa, que
anuncia la més injusta de les sentèn-
cies,
ens agreuja a tots amb veu punxant.
Avui que la fortor dels diaris
ens estova la cara.

IV

Les rengles de lletres s'esmunyen
atapeïdes de dol, per on s'hi anellen
els nostres ulls tèrbols, humiliats per
la sang.
 Contra qui tirà, doncs, no hem
d'alçar la veu?

V

Tu, Oriol, no sentiràs el cant
de la quimera, malgrat que el seu
clamor ja no té atura.
 T'han pres l'alè les bèsties ferido-
res i a nosaltres
 ens han assignat
el plany per a consolar-nos,
com si fórem ovelles de corral
encabronades.
 Però que el nostre plany
no et sigui massa prim
que encara duu la força del combat
i ens sabrem obrir camí
entre temporals i naufragis.

VI

 T'han donat la mort
els qui odien la pau,
però pau hem de tenir
bé que ens costi la vida.

VII

Un segle nou germinarà
arran del teu silenci. Un afany
col·lectiu capgirarà les lleis
i, al capdavall,
la gent consolidada anirà oblidant
el país dels silencis on «els morts en-
terraven els morts».

 Llavors t'evocaré de prop
perquè haurem guanyat
ja el dret a viure.

Gerard Jacas (Barcelona), 1981

US INFORMEM

ASSEMBLEES DE L'ATENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR /CDHS

Seran convocades els primers dimarts de cada mes a les 19.30 hores, al local social del Passeig Sant Joan, 26, 1er 1a de Barcelona, mentre l'assemblea o una nova junta de l'Ateneu no decideixi una altra cosa. Les propostes dels socis seran debatudes i naturalment preses en consideració per formar part de l'ordre del dia de la següent convocatòria. Esperem que els socis participin activament. L'objectiu principal d'aquest any l'haurà de marcar una nova junta que sigui capaç de marcar també nous objectius i estratègies de l'entitat.
AEP/CDHS

BIBLIOTECA HEMEROTECA DOCUMENTACIÓ AEP/CDHS

Estarà oberta al públic, a companys i curiosos de la història, els dilluns, dimecres i dijous de 18 a 21 hores.

Degut a que el nostre espai és molt limitat i la gran demanda que té la documentació dipositada al CDHS/AEP el millor és, abans de venir, demanar cita prèvia, i sobretot mirar la nostra pàgina web a l'apartat Biblioteca i prendre nota de la documentació que es vol consultar.

SOLIDARITAT AMB L'ATENEU ENCICLOPÈDIC

Per nosaltres significa tenir cura d'ell i entendre que es tracta d'un projecte autogestionari, sense ànim de lucre i altruista que, en el seu apartat de Biblioteca Hemeroteca Documentació requereix un esforç extraordinari, que dura, en aquesta segona etapa, gairebé quaranta anys, en els quals hem ajudat a tots aquells que s'han apropat a nosaltres amb humilitat. Però s'ha d'entendre que qualsevol activitat genera despeses i aquestes s'han de compartir i seria bo que aquells que troben una utilitat i un servei, assumissin una part del cost econòmic.

www.ateneuenciclopedicpopular.org

EXPOSICIONS ITINERANTS

Recordem als nostres amics, grups, col·lectius, ateneus, universitats i curiosos de la història i els moviments socials que tenim diverses exposicions itinerants, que poden ser exposades a qualsevol lloc del país, prèvia sol·licitud i acord de les dues parts.

Són les següents:

- *Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna*
- *L'efervescència social dels anys 20 (Barcelona 1917-1923)*
- *Jornades Llibertàries del 77, la transició llibertària (1974-1979)*
- *Premsa llibertària de la clandestinitat (1939-1975)*